

1843

DE

MILITAIRE SPECTATOR.

TIJDSCHRIFT

VOOR HET

NEDERLANDSCHE LEGER.

Maar er moest eenmaal eene nog diepere vernedering (dan die in 1672), eene nog algemeener verguizing volgen, om Nederland door de tuchtigende geseelroede eener vreemde overheersching te leeren, dat hoe groot ook de binnenslandsche ramp zij, het prijs geven aan vreemdelingen, de grootste en onoverkomelijkste ramp van allen is, waarvan de voorkoming door geene verliezen, door geene opofferingen, immer te duur kan gekocht worden.

KEMPER. Over den invloed van een onafhankelijk volksbestaan op den bloei van kunsten en letteren.

HOOFD-REDACTEUR

J. C. van Rijnveld.

TWAALFDE DEEL.

SEPTEMBER 1843. - N°. 3.

BREDA,
BROESE & COMP.

1843.

*De ondergetekenden verklaaren
dit Tijdschrift te kunnen Deurk
is gedrukt in door hen vord
uitgegeven*

Breda, 17 October 1843

[Handwritten signature]

DE

MILITAIRE SPECTATOR.

TUUSCHRIFT

VOOR HET

NEEDERLANDSCH WAPEN.

— Dit is een vreedzaam en niet gewaagd tijdschrift, dat de lezer in kennis stelt van de toestand der wapen- en krijgskunde, en hem de gelegenheid geeft om de voortgang der wetenschappen op dit gebied te volgen. Het is een vreedzaam en niet gewaagd tijdschrift, dat de lezer in kennis stelt van de toestand der wapen- en krijgskunde, en hem de gelegenheid geeft om de voortgang der wetenschappen op dit gebied te volgen.

HOOFD-REDACTEUR

J. G. van Rijnveld.

TWAALFDE DEEL.

SEPTEMBER 1843. — N. 3.

BROUZE & COMP. BREDA

1843

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden vrachtfrij aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Majoor der artillerie, VAN RIJNEVELD, te Nijmegen, met het opschrift: voor den Militairen Spectator. Voor oorspronkelijke opstellen kan een vastgesteld honorarium gevorderd worden, te ontvangen bij de Uitgevers, na de verschijning van het 6de en 12de nummer. Het verlangen daartoe moet kenbaar gemaakt worden bij de inzending der opstellen.

LICHT EN SCHADUW,

OF

GEMEENZAME MILITAIRE BRIEVEN

OVER

EEN REISTOGTJE NAAR DE PRUISSISCHE RIJNGEWESTEN, IN
DE MAANDEN AUGUSTUS EN SEPTEMBER 1842.

II.

Het Breidenbacher-Hof te Dusseldorf had ons gastvrij — evenwel in niet al te oosterschen zin — opgenomen, en de zon nauwelijks tijd gehad, ons eenen goeden morgen toe te lichten, toen reeds het krijgsgewoel in de Allee-strasse, mij van mijne rustplaats aan het venster dreef. Dadelijk bragt ik de liefallige Residentieplaats van den beminnenswaardigen Prins FREDERIK van Pruisen mijne morgen-groete, en eene voorloopige hulde aan het schoone 8ste hussaren-regiment, dat het hôtel voorbijmarcheerde, onder een' opwekkenden galop van STRAUSS, waarop het regimentsmuziek alle hôtelbewoners, en waarschijnlijk ook de hussaren, vergastte. De geheele Allee-strasse wemelde overigens van soldaten, zooals ik later hoorde van garde-landwehr-mannen (Dusseldorfers), die afzonderlijk of met kleine troepjes, naar de verzamel- en exercitie-plaats kuijerden. Men kon zien dat de fijne schaaf op de laatsten nog werkzaam moest zijn, aangezien de handwerksman of burgergezel vooralsnog de overhand had op houding en tenue. De knappe, volwassene, gespierde gardisten schenen zich nog niet te huis te gevoelen in den werkkring, waarin zij eenige dagen later met zooveel glans en besef van eigenwaarde, verkeerden; het was ook nauwelijks de tweede dag dat zij zich tot de exercitie vereenigden. Officieren en ordonnancen, op ranke en rappe paarden gezeten, joegen voorbij de vensters, en in een half uur tijds had ik reeds eene groote verscheidenheid van uniformen opgemerkt. Het scheen

of de geheele bevolking het soldatenpak had aangetogen; geen burgergewaad had zich nog vertoond, een Engelsch caricatuur uitgezonderd, dat vroegtijdig het hôtel met zijn reisrijuig verliet, en zich niet verwaardigd had een blik te slaan op de levendige stoffaadje van het krijgstaferaal, 't welk geheel mijne aandacht boeide. De koelheid van dien trotschen Brit bij dat militair gedruisch, gaf mij de eerste onaangename gewaarwording, omdat zij mij op het stuitend gebruik deed denken, dat de uniform uit de Londonner city verbant, en op meer dergelijke anti-militaire gezindheden, doch spoedig verzette ik die gemelijkheid, indachtig aan de les van mijn vriend V. M., namelijk door een versterkend ontbijt. De eetzaal van het hôtel had een niet minder kaleidoscopisch militair voorkomen, dan de straat, en wel door een twintigtal Pruisische hoofd- en mindere officieren, die, in groot uniform, daar van elders aangekomen waren, om dien dag hunne opwachting bij de militaire autoriteiten te maken. Landwehr- en linie-infanterie- en kavallerie-officieren van verschillende regimenten, gebruikten met ons het ontbijt. Allen schenen zeer geaffaireerd, zoodat wij, in morgengewaad, zonder de aandacht te trekken, onze opmerkingen in stilte konden maken, en hooren gewagen van de dingen die wij zien zouden dien dag. De kavallerie-officieren spraken van het quadrille rijden, dat in den namiddag (van den 17^{den}) te vijf uren, door eene afdeling van het 8ste regiment hussaren zoude uitgevoerd worden, waarvan wij nota namen; de infanterie-officieren onderhielden elkander over de nieuwe tenue van het 15de regiment van linie, 't welk onzen Prins FREDERIK der Nederlanden tot chef heeft, en dat daarmede eene groote proef zoude doen. Een hoofd-officier van dat regiment was in de zaal tegenwoordig, doch niet volledig in de nieuwe tenue gekleed: de lederen helm, zoogenaamde *Pickelhaube*, onderscheidde hem van de anderen. Deze helm was van oud Romeensch fatsoen, met groote en met vergulde koperen randen beslagen voor- en achterklep, waardoor het voorhoofd met de oogen en de nek geheel beschermd waren tegen de zonnestralen en den regen, voorts met drie vergulde koperen

beslagplaten op zijde, eenen vergulden koperen dubbelen arend voor, en boven op den helm eene kegelvormige vergulde koperen punt, in welks voetstuk zich twee tegenover elkander staande gaten bevonden, die met een gat in den helm correspondeerden, voor het inloopen van water beveiligd waren, en zodoende dienden om de vrije speling van lucht op het hoofd te houden, en uitgang aan de hoofdduitwaseming te verschaffen. Deze punt met de beide gaten konden horizontaal gedraaid worden, zoodat men dit luchtkanaal naar of dwars van den wind konde plaatsen; twee vergulde geschubde keelbanden lagen voor op de klep, door een riempje met gesp vereenigd. Het was een vreemd gezigt, niet sierlijk, doch zoo het scheen doelmatig; de eigenaar, voor 't minst, beweerde, dat dit hoofddekseel op elk hoofd paste, groot of klein, dat het zich zeer gemakkelijk liet dragen, en de voorname eigenschap van bijzondere ligtheid bezat. Onze oude STEENSTRA, zaliger, zou er op hebben laten volgen: dat te bewijzen is. Een beleefd Pruissisch officier hielp mijn geheugen te regt, en gaf mij inmiddels eene les, om de graden der Pruissische en Hannoversche officieren (die met de Pruisen dezelfde onderscheidings-teekenen dragen) van elkander te onderkennen. Er werd mij geen geheimhouding opgelegd, en kan ik u dus voor denzelfden prijs dat apartje mededeelen; eene herhaling van vroeger niet geheel volledig gekende zaken, zal u toch geene indigestie veroorzaken.

De contra-epauletten, van laken, met eene geel of wit metalen halve maan of rand, de tong omzoomd met een smal zilver galon, met twee zwarte zijden biesjes, aan weerszijden doorweefd, maken de onderscheidingsteekenen der Pruissische staf-, infanterie-, artillerie-, genie-, pontonnier- en kavallerie-, behalve hussaren, subalterne-officieren, uit. De Hannoversche officieren onderscheiden zich daarvan alleen, door een geel in plaats van een zwart biesje in het zilver galon. In het ronde gedeelte bevindt zich een in goud geborduurd nummer van het regiment en bij de artillerie van de brigade waartoe de eigenaar behoort; is hij tweede luitenant, dan is er verder niets in te vinden; is hij eerste, dan bevindt zich één verguld metaal blokje ongeveer van den navolgenden vorm en grootte

onder het regiments-nummer; de kapiteins dragen twee zulke blokjes aan weerszijden van dat nummer. De hoofd-officie-

ren van majoor tot en met kolonel, dragen dezelfde mat als hierboven omschreven is, doch aan den metalen rand zijn zilveren franjes aangebragt, even als die onzer luitenants en kapiteins. De rang van majoor kenteekent zich door het gemis van de omschreven blokjes, die van luit.-kolonel weder door één, die van kolonel door twee dergelijke blokjes. Het laken der mat was bij de infanterie van ligt blauwe kleur, de uiterlijke onderscheiding der 4de armee-afdeeling, door het VII en VIII legerkorps gevormd. De hussaren-officieren hebben twee van zilver gevlochtene lussen of patten op de schouders van den dolman, pels of attila; de subalterne officieren smal, de hoofd-officieren van meer dan dubbele breedte. De bovenbedoelde blokjes op die patten vastgehecht, doen weder de rangen kennen. De generaals onderscheiden zich in kleine tenue, door zilveren epauletten, met eene mat van denzelfden vorm als de hier beschrevene, ook met de metalen rand, doch deze mat is geheel van zilver stoelemat-galon, met hetzelfde zwart zijden biesje aan de randen, en overigens met vaste dikke bouillons, als die onzer hoofd-officieren. De generaal-majours hebben geene, de luit.-generaals eene en de generaals der infanterie of kavallerie, twee gouden blokjes, even als al de andere officieren. In groote tenue worden er echter geen epauletten door de generaals, maar een groote gouden nestel, op den linker schouder, en eene uniform met goud geborduurd kraag en opslagen gedragen. Zilveren metalen blokjes op de tong van den nestel, duiden daarbij den rang aan. De niet-combattanten, zooals de officieren van de geneeskundige dienst, de intendanten, enz., dragen, de eersten gouden, de laatsten zilveren epauletten zooals bij ons in gebruik zijn, zonder metalen rand, en met een wit écusson met zwarten dubbelen arend op de beide tongen, en geborduurd kraag en opslagen. Overigens kan men aan den passant onderkennen, of men een Pruissisch of ander Duitsch officier voor zich ziet, zelfs wanneer zij geene epauletten of andere kenteekenen dragen, namelijk aan de zwarte of andere gekleurde biesjes in het smal galon van den kleinen passant. Blokjes zwart in dat galon, beteekenen buiten activiteit, voor 't minst bij de Pruisen. De uniformjassen en de knopen van de troepen te paard en van die te voet zijn van een en hetzelfde model; alleen aan de kleur van het laken kan men erkennen, of de eigenaar tot de troepen te paard of tot die te voet behoort: de eerste hebben blauwe, de tweede marengo gekleurde jassen aan. — Een droog kostje zult gij zeggen, en ik wil u niet tegenspreken; doch, *aimez les détails*, zij kunnen u, op reis zijnde, van dienst wezen.

Gelieft nu weder in het rijtuig te stappen, om eenige officiële visites bij de in Dusseldorf aanwezige militaire autoriteiten af te leggen.

Waren wij in ons morgengewaad onopgemerkt gebleven, geheel anders was het, toen wij, in groote tenue, op den stoep van het hôtel traden, om in het rijtuig te stappen. De zilveren casque van mijn collega V. M., die werkelijk zeer smaakvol en fraai gearbeid was, met den grooten gitzwarten paardenstaart, die hem over den rug golfde als een leeuw die zich de manen schudt, trok vooral de aandacht, en deed uitroepen: schoon! prachtig! smaakvol! Onze nieuw model-chacot vond ook bijval, doch de magere cijfer 4, zonder krans of bijwerk, van onzen tweeden reisgenoot V. M., afkeuring: dat was te kaal; mijne gekruiste kanonnen en kroon vulden beter de voorzijde van den chacot, en hierin konden onze beoordeelaars wel gelijk hebben. Beiden echter vergenoegden wij ons met deze eenvoudige hulde, en benijdden geenszins den eigenaar der fraaije casque, op een oogenblik dat de thermometer reeds 25 graden R. teekende, en de zonnestralen met heete kwik schenen bezwaard te zijn.

Wij reden het eerst naar het hôtel van Zijne Excellentie den luit.-generaal VON PFUEL, kommandant van het VII armeekorps, en gouverneur van het prinsdom Neufchatel, die gewoonlijk zijne residentie in Munster heeft. Naar hetgeen gij in mijnen eersten brief gelezen hebt, zult gij gemakkelijk beseffen, hoe nieuwsgierig ik was om Zijne Excellentie van nabij te zien. Ongelukkig troffen wij den *Kommandirenden* (zoo wordt de opperbevelhebber van het korps genoemd) niet te huis. Wij gaven onze recommandatie-brieven af, en wierpen intusschen een blik over de menigte van ordonnancen, jagers en lakeijen, die in de vestibule op en neder wandelden. Dat uiterlijke deed reeds begrooten, het aanzien en de magt van een Pruisisch legerkorps-bevelhebber. Het relief en de voordeelen die zij genieten, zijn onberekenbaar: 6000 Thlr. tractement, 500 Thlr. toelage in tijd van vrede, doch 700 Thlr. 's maands in tijd van oorlog; 10 zware rations fourage; een koninklijk slot of kasteel in hunne residentie, tot vrije woning, gemeubileerd en onderhouden op kosten van den staat, met vrijdom om zich eenige meubelen van smaak of weelde te kunnen aanschaffen, en bij dat alles veel zelfstandigheid en onbeperktheid van handelen. Na 30 jaren dienst hebben zij regt op een pensioen van 3000 Thlr., met opklimming van 1000 Thlr. jaarlijks, voor elke 10 jaren langer dan 30 jaren dienst, waarvoor zij echter 275 Thlr. in het jaar aan het pensioenfonds betalen. Na deze beknopte opgave van den ma-

teriëlen toestand eens korpsbevelhebbers, zal men mij wel toestemmen, dat het economieke Pruisen zijne verdienstelijke militairen van hooge rangen goed betaalt; even zoo is het in het algemeen, wat de officieren betreft, waarover ik later gelegenheid zal vinden iets bijzonders te zeggen.

Wij reden verder naar den generaal-majoor (op het einde der manoeuvres tot luit.-generaal benoemde) Graaf VON DER GRÖBEN, kommandant der 7de kavallerie-divisie, bij wien wij dadelijk ontvangen en binnengeleid werden. Het was een schoon, groot, welgebouwd man, van welligt 45 à 47 jaren, met zwart haar en baard, bruine tint en levendige oogen, — eene echte militaire physionomie, eenvoudig in openhangende uniformjas, zonder epauletten, gekleed, doch met het kruis *pour le mérite*, dat alleen voor den vijand kan verkregen worden, om den hals. De generaal ontving ons zeer vriendelijk, met al het uiterlijke van een *homme du monde*. Lagchende merkte de generaal op, dat wij zeer vroeg waren gekomen, en dat wij de eerste vreemde officieren waren die zich aanmeldden. Dit was een bewijs van ons verlangen om goede studiën te maken, en tijd te hebben om al het schoone dat wij zien zouden, ook eens op de keperzijde te beschouwen. De generaal bood zijne goede diensten aan, die met gretigheid werden aangenomen. Het had mij regt veel genoegen gedaan, den man te zien, die een leerling en jeugdige vriend van den Pruisischen generaal VON CLAUSEWITZ was geweest, en met wiens militaire begrippen en hoedanigheden ik vroeger reeds kennis gemaakt had in de voorrede tot het 9de en 10de deel der nagelatene geschriften van den door mij hooggeschatten schrijver. Krachtig en kernachtig is het oordeel, dat v. d. GRÖBEN daarin velt over zijnen leermeester en vriend, doorwrocht het begrip dat hij van zijne verdiensten heeft als krijgskundige. Te meer belangstelling moest mij dien man inboezemen, omdat hij, bij de moeilijke taak om de brokstukken van CLAUSEWITZ voor de pers gereed te maken, ook eenigzins bekend geworden was met de onberekenbare voordeelen van onze vaderlandsche bodemgesteldheid voor de defensie, bij gelegenheid van het nederschrijven der schets, welke CLAUSEWITZ gegeven heeft over de expeditie van den Hertog VAN BRUNSWIJK, in 1787 in Holland. Daarvan zegt hij in die voorrede: «Schoon de veldtogt der Pruisische armee in Holland, in den jare 1787, voorzeker tot de vergetene militaire gebeurtenissen behoort, doet echter de schrijver hier weder zijne uitstekende gave kennen, om zelfs uit het min belangrijk schijnende, de gewigtigste leerstellingen der krijgskunst af te leiden. Zijne diep doorwrochte denkbeelden over de

kracht van het defensieve, vertoonen zich hier, afgezonderd van alle offensieve individualiteit, met deszelfs onbetwistbare vereischten, in groote, doch bepaalde omtrekken en met locale toepassing, terwijl het door hem geprojecteerd plan van aanval, in vergelijking gesteld met dat des Hertogs VAN BRUNSWIJK en deszelfs geschiedkundige uitkomst, te eigendommelijker en te sterker op den voorgrond komt, door de fiksche en juiste afteekening van de staatkundige omstandigheden en harer terugwerking op de krijgsgesbeurtenissen zelve.»

— Wat hij over de hoedanigheid van CLAUSEWITZ, als geschiedschrijver zegt, geeft een trek van zijn eigen karakter en zijner begaafdheid om te oordeelen: « Met regt verlangt men van den geschiedschrijver dat hij zorgvuldig, trouw, waar, regtvaardig en zonder vooroordeelen zij. Eene naauwkeurige bepaling en uiteenzetting van elke tijdsverhouding, en zelfs van de schijnbaar geringste omstandigheden, is dikwerf van het grootste belang; omdat zij menigmaal kunnen medewerken tot het daarstellen van groote gevolgen. Dat C. de waarheid zocht en haar vond, omdat hij de waarheid lief had, en dat wel met een critisch talent, zooals het slechts aan weinigen gegeven is, is genoegzaam erkend. Heeft hij dan somwijlen eene omstandigheid over het hoofd gezien, of niet volledig gekend, aangezien zij misschien, in den tijd toen hij schreef, niet behoorlijk toegelicht was, zoo hebben eenige weinigen daarover nu en dan luide geroepen, alsof hij zich aan te groote absurditeiten heeft schuldig gemaakt. Zulk eene aanklagt verdwijnt natuurlijk in hare hare eigene nietigheid, en toont hier en daar maar al te spoedig de gekwetste ijdelheid, die zich op zulke kleinigheden zoekt te wreken. Indien C. leefde, zou hij voorzeker zijne dwalingen erkend en zijne gebreken verbeterd hebben, zonder daarom zoo geheel de door hem uitgesprokene blaam, te kunnen intrekken; eene blaam, die hij, op belangrijker daadzaken grondende, niet schuwde uit te spreken. Doch ook tot het terugtrekken van een te scherp geveld oordeel zou hij bereid geweest zijn, wanneer hij zich van het tegendeel zijner bewering overtuigd had; eene handeling die aan den krachtigen geest, welke zich boven de wereldsche zaken weet te verheffen, niet moeilijk valt.»

Eenmaal op dit stokpaardje zittende, kan ik mij het genoegen niet ontzeggen, nogmaals den generaal VON DER GRÖBEN te laten spreken over het karakter en het oordeelsvermogen van CLAUSEWITZ, die ook leeraar van den tegenwoordigen Koning van Pruisen geweest was. Daarover zegt hij:

« De afgestorvene was mijn leeraar en vriend. Zelden ver-

eenigt zich in één' persoon zulk eene groote denkkraft met grootere diepte van gemoed en teederheid van gewaarwordingen, als in C. Wanneer intusschen de waarheid met meer kracht eenen uitweg zoekt, dan het leedwezen om haar te moeten uitdrukken, dan konden zijne oordeelvellingen, in het gewone leven dikwerf te scherp schijnen, als hij slechts regtvaardig was. Zij, wiens blikken slechts over de schors heen gingen, keerden zich dan van hem af, omdat zijn hart koud scheen, schoon het integendeel diep en waar was en warm klopte. Even als de bloemkelk zich opent en sluit, zoo opende zijn hart zich ook voor het vertrouwen, en sloot zich voor het mistrouwen. Maar ieder, vriend of vijand, vond bij alle wisselvalligheden des levens, in hem den man van eer, die overal slechts de zaken beoordeelt, en niet de personen. Hij was een man van rustige bezonnenheid, zeldzame helderheid en onomstootbare vastheid van gezindheid en beginselen. Hij was niet alleen sterk in het gebied van militaire kennis, maar hij was ook staatsman in den ruimsten omvang van het woord. De vruchten van zijnen geest, welker publiekmaking voor lateren tijd blijft bewaard, zullen hem ook als zoodanig doen kennen. Omdat hij zóó was, en zóó als hij was, stond hij ook naast mannen, die de geschiedenis met hoogachting noemt, als: een SCHARNHORST, GNEISENAU, STEIN.»

Verwondert u nu mijne belangstelling in den generaal, die zulk een portret geleverd heeft van den schrijver, welke het ons zoo dikwerf warm om het hart gemaakt heeft, die ons het ware beeld der oorlogsvoering zóó uitstekend naar de natuur heeft voorgesteld, die zooveel heeft bijgedragen tot verlichting van ons oordeel? Ik houde mij verzekerd, dat gij, in Dusseldorf komende, den luit.-generaal CARL, Graaf VON DER GRÖBEN uwe hulde zult brengen en hem van uwe hoogachting aldus een bewijs zult geven en wees overtuigd, dat gij het u niet zult beklagen, evenmin als gij dit doen zult over het lange verwijl, dat ik u in de zaal des generaals heb berokkend.

Op het bureau van genoemden generaal, maakte ik kennis met zijnen adjudant, den 1sten luitenant VON RAPPARD, een beleefd jong man, een neef van de heeren VAN RAPPARD in onze dienst. Wij voorzagen ons dáár van de vrij uitvoerige kaart van het manoeuvre-terrein rondom Dusseldorf, het tooneel waarop het VII korps vooreerst zoude optreden, hetwelk mede door dien officier was opgenomen en geteekend. Een exemplaar dezer kaart had hij ook onzen Koning aangeboden, waarvoor hij drie weken later, met de orde van de Eikenkroon werd beloond.

De generaal-majoor VON UECHTRITZ, in de order van ba-

taille, kommandant der reserve infanterie-brigade, *ad interim*, kommandant der 14de divisie infanterie, en von STRANTZ, vonden wij niet te huis. Afwachtinge of ons eene audientie bij Z. K. H. Prins FREDERIK van Pruisen zou verleend worden, deden wij een togte door het bevallige Dusseldorf. Hoe schoon is de physionomie dezer luchtig gebouwde, door 35 à 36000 zielen bewoonde stad, en die harer overheerlijk fraaije omstreken! Slechts enkele overblijfselen van oudheid getuigden, dat zij niet geheel een voortbrengsel van den nieuweren tijd was. Graaf ADOLF VAN BERG, moet de plaats echter eerst ongeveer het jaar 1288 tot stad verheven hebben, uit den staat van gehucht, dat zij vroeger was; doch aan den kunstlievenden Keurvorst JOHANN WILHELM (1690—1716) heeft Dusseldorf wel het meeste te danken; MAXIMILIAAN JOSEPH (1799—1806), maar vooral MURAT en NAPOLEON, hebben hier schoone gedenkteekenen gesticht van hunne genegenheid voor deze plaats. De wandelingen in de Allee-strasse, in den Hofgarten, op den zoogenaamden Ananasberg en in de voorsteden zijn overheerlijk; zij herinneren ons aan de residentie 's Hage. Eenige oogenblikken hielden wij stil voor het grootsche ruitersstandbeeld van JOHANN WILHELM, door GRUPELLO gevormd en gegoten. Onze cicerone wees ons een klein standbeeld, dat op den voorgevel van het huis stond 't welk front naar het groote maakt, en den leerling van GRUPELLO moest voorstellen, die bij het smelten der erts, zich wat geamuseerd had om telkens stukken erts in den oven te werpen. Toen nu de gieting plaats had, werd het bewezen, dat de meester zich in de benooidigde hoeveelheid vergist had, en hij aan de speelzucht des leerlings te danken had, dat er maar juist genoeg metaal voorhanden was. De dankbare meester vereeuwigde daarvoor de nagedachtenis van den leerling. Gij zult mij wel willen toestemmen, dat niet alle meesters zoo naïf zijn, om hunne misrekeningen te standbeelden. Aan de Schilder-Akademie stegen wij uit het rijtuig, om eenen vlugtigen blik te wijden aan de openbare tentoonstelling van kunstvoorwerpen. Het gebouw was groot, en werd door CARL THEODOOR, in 1777 gesticht, en door den voormaligen Koning van Pruisen, in 1822, vernieuwd. Tot aan het jaar 1826 stond deze Akademie onder de leiding van den beroemden historieschilder CORNELIUS; sedert dien tijd heeft de begaafde SCHADOW het bestuur. De Akademie moet zeer rijk zijn in originele teekeningen van RAPHAEL, GUILIO ROMANO, GUIDO RENI, MICHEL ANGELO, TITIAAN, A. DURER, RUBENS, VAN DYCK, REMBRAND, POUSSIN en anderen; men zegt zelfs dat het getal dezer teekeningen ruim 1400 bedraagt. Welk een kunstschat, die voor ons in die

oogenblikken gesloten was. Trouwens was er ook weinig tijd, om onze kunstmin te bevredigen, terwijl onze gedachten als van-zelve eene andere strekking hadden. Het deed mij echter genoegen, de zaal der tentoonstelling binnentredende, dadelijk voor oogen te hebben, het overheerlijke boschrijke landschap van onzen KOEKROEK, dat later te Parijs zooveel bewondering inoogste. Hoe waar en hoe gedetailleerd was de natuur hier voorgesteld! Hoe schoon was die vegetatie, hoe treffend die zuivere toon, hoe innig die kleurmengeling. « Als ze slechts den toets van den tijd kunnen doorstaan, » — zeide een Hollandsch schilder, die mijne luide geestdrift had opgemerkt. Was dat kunstnijd, eene al te levendige ijverzucht der kunstenaars? Ik zal het niet beslissen, doch vooronderstel dat de groote meester van het landschap niet voor zijne tijdgenooten alléén heeft willen schilderen. Gij kent de grondtrekken van de Duitsche school; ik zal er dus over heenstappen, hoewel ik lang bleef staren op een groot stuk van den Akademie-directeur SCHADOW, voorstellende JESUS met de wijze en dwaze maagden; onder de laatsten waren er met veel gevoel en waarheid geschetst; wat zagen die deernen er lustig uit in de eenigzins harde omtrekken! Een klein stuk van ARIE SCHEFFER, uit Herman en Dorothea, deed treffend het verschil zien der Duitsche en Fransche school. Welk een krachtig penseel, welk overheerlijk koloriet, welk een ware vleeschtoon vonden wij in het laatste! Een echt humoristisch tafereel van HASENCLEVER, een examen uit de Jobsiade, dwong ons onwillekeurig tot lagchen. Hij die ooit een examen voor vele geleerde heeren heeft afgelegd, kon er natuurkoppen in aantreffen. Hoe zwaar drukte Morpheus op de geleerde oogleden van sommige examinatoren, — met hoeveel distractiën hadden anderen te kampen! Er lag veel waarheid, veel natuur in dat stuk, dat overigens vrij fiks geschilderd was. Aan een groot doek, van LESSING uit Warttemberg, voorstellende JOHAN HUSS op het concilium van Kostnitz, bragten wij vrij lang onze hulde. Doch genoeg, want wij moesten nog door Hofgarten toeren, over Pempelfort naar het paleis van Prins FREDERIK, om iets van onze audientie te vernemen. Pempelfort, zeide men ons, was de woonplaats geweest van den geleerden JACOBI, waar eenmaal zoo vele groote en edele Duitschers zich verzamelden tot letterkundigen en wetenschappelijken kout. Waar GOETHE, HAMANN, HERDER, WIELAND, GEORG FORSTER, HEINSE, LEOPOLD VON STOLBERG, zich konden verlustigen, dáár was ook voor ons stoffe te vinden tot eenige aangename gewaarwordingen en herinneringen van vroeger genoten

zielenspijs. Maar, — van spijs gesproken: *il ne faut pas laisser au ventre le temps de s'endormir*, juist omdat het tijd is u naar de table d'hôte van het hôtel Breidenbach te geleiden, en al etende uwe aandacht weder te vestigen op eenige militaire personen en zaken. Deze brief toch is tot niets anders bestemd, dan tot uwe introductie in de omtrek eener plaats, alwaar wij tot den 4^{den} September zouden vertoeven. Later zult gij dan ook meer op uw gemak, de zaken geregeld met mij kunnen afhandelen. In deze soort van rarekiek moet gij *nolens volens* door mijne glazen kijken: « *Tirez la ficelle.* »

Het is eene aangename gewaarwording voor een reizend militair, wanneer hij door krijgsgesellen van een vreemd leger met voorkomendheid bejegend en met hartelijke kameradschappelijke gevoelens wordt ontvangen. Voor mij, even als voor ons allen, was het van veel belang eenige kennissen aan te treffen of te maken bij de legerkorpsen waaronder wij eenen geruimen tijd zouden verkeerren. Een vast besluit, om ook de oogenblikken, die wij, uit onvermijdelijke natuurbehoefte, aan het onderhoud van onzen stoffelijken tabernakel moesten wijden, zooveel mogelijk dienstbaar te maken aan onze studie, moest ons naar plaatsen doen zoeken alwaar wij deze neiging het beste konden voldoen. In de eetzaal nu was een genoegzaam aantal Pruisische officieren van alle wapenen aanwezig, om op het uiterlijke af te kiezen. Zelden (voor 't minst op de gewone dagen) wordt men door rangonderscheiding uitgelokt, aangezien de meeste heeren, zeer op hun gemak, in jassen, met policiemutsen en zonder epauletten, zich aan publieke tafels vertoonen. Daardoor heerscht er eene soort van gelijkheid, en mindere gedwongenheid bij de altijd belangrijke maag-occupatie, zoodat men somwijlen niet weet, of men met een generaal of luitenant in gesprek is. Een kruis *en sautoir*, de eenige onderscheiding die de bezitter niet aflegt, zelfs niet als hij in een soortgelijk negligé aanzit, is somwijlen de eenige indicatie, die ons zegt dat men, voor 't minst, met een hoofd-officier te doen heeft, namelijk, wanneer de decoratie van Pruisischen oorsprong is, dewijl kommandeurs-orders in Pruisen aan geene mindere, dan aan hoofd-officieren en dan nog zelden gegeven wordt. Die gewoonte van zich niet te étiquetteren aan tafel beviel mij, en heb ik daaraan menige verrassing te danken.

Nauwelijks waren wij de eetzaal binnengetreden, of reeds hadden wij kennis gemaakt, of beter gezegd onze bemin- nenswaardige reisgenoot R. D. B. had eenige kennismaking hernieuwd, waarmede wij ons voordeel deden. Wij ont-

moeteden dáár namelijk, den 1sten luitenant van het 8ste regi- ment hussaren en brigade-adjutant VON KNOBBELSDORF, die dikwerf te 's Hage bij zijne familie geweest was, en die ons op de gracieusste wijze ontving, en de best gemeente aan- bidingen van dienstbetoon deed. De wijze waarop hij ons ontving, en de onderscheiding en beleefdheden waarmede hij ons overlaadde, troffen mij bijzonder, en dat ik hier- van melding maak, is alleen uit gevoel van erkentelijk- heid, en met het doel, om reciprociteit op te wekken, wanneer zich daartoe de gelegenheid voordoet. Uit de eene kennismaking volgt gewoonlijk de andere, en zoo- doende waren wij spoedig te huis. Ik had mij geplaatst naast een' officier van een allervoordeeligst voorkomen, met iets in het gelaat, dat deed vermoeden: die man voelt zijne eigenwaarde, en met dien aristocratischen trek om den mond, die, hoezeer dat hoog gevoel uitdrukken- de, echter den fatsoenlijken dischgenoot eerder aantrekt dan terugstoot. Zeer spoedig waren wij in gesprek, en nu wist ik neven mij te hebben een' der officieren, die voor den tijd der manoeuvres, van de koninklijke garde uit Berlijn gedetacheerd waren bij het garde-landwehr-bataillon, waar- van wij 's morgens eenige manschappen gezien hadden. Hij was voor dien tijd kompagnies-kommandant. De beleefde en hoogstbeschaafde toon van mijnen nieuwen buurman, beviel mij dermate, dat wij in onafgebroken gesprek over militaire zaken vervielen. Bij de weinige officieren die ik tot nu toe had leeren kennen, bespeurde ik de meest uit- gebreide en grondige kennis van het Pruisische militaire wezen, en ook later heb ik die, niet zonder verwondering, zelfs bij zeer jonge officieren aangetroffen, niet alleen wat het wapen betrof waarbij zij dienden, maar ook van de an- dere wapens. Reeds bij het eerste onderhoud, meende ik op te merken, dat de officieren der garde zich met eenige zelfvoldoening verheven achten boven die der linie; maar, zoo het mij voorkwam, geenszins uit een verkeerd geplaatst ge- voel van persoonlijke eigenwaarde, maar door de overtuiging der superioriteit van den troep waarbij zij dienden, boven de linie. Eene bepaalde keuze uit de manschappen en de langere tijd dien zij onder de wapenen zijn, gaven grond voor die superioriteit, waarbij zich allengskens een zekere wedijver voegt om als gardist uit te blinken. Door de nieuwe verordeningen, waarbij de dienstdijd onder de wapen- en voor den linie-infanterist op twee jaren verminderd was, was de dienstdijd der garde in het bijzonder, en die der ka- vallerie en rijdende artillerie in het algemeen, op drie jaren bepaald gebleven. Later bemerkte ik aan de officieren der li-

nie, dat het gevoel van zelfwaarde der garde wel wat stuitend was, en dat deze keurtroep, even als men dat elders wel eens aantreft, niet onbenijd bleef. Het was moeilijk, zoo niet geheel onmogelijk voor ons, om later een maatstaf van vergelijking te bezigen, en te bepalen in hoever eenige van de beweringen van mijn' dischgenoot juist waren, dewijl de twee bataillons garde-landwehr, die wij later hebben gezien, niet tot eene groote schaal van vergelijking konden dienen, hoezeer wij ook de voortreffelijkheid van het personeel en het in 't oog vallend aplomb dezer keurbataillons moesten bewonderen. De zamenstelling der garde geschiedt bij keuze uit alle gewesten, terwijl de linie-korpsen zich aanvullen uit de provinciën, waar zij, sedert de organisatie van het Pruisische leger van het jaar 1816, geposteerd zijn. Die gardisten, welke hunnen diensttijd bij het staande leger vervuld hebben, dienen dan tot aanvulling van de garde-landwehr-bataillons, die tijdelijk in de bijzondere gewesten, voor het administratief beheer, bij de respectieve legerkorpsen zijn ingedeeld, of bij de garde-landwehr-kavallerie en artillerie. Dit scheen mij toe zeer doelmatig te zijn, dewijl het toch moeilijk zoude wezen, om bij het zamentrekken van het geheele garde-korps, ook uit de verst verwijderde gewesten, de landwehr naar Berlijn te doen rukken. Intusschen bepaalde de keuze van gardisten zich hoofdzakelijk tot de dienstplichtigen uit oud-Pruissen. Aan gedeeltelijke aanvulling voor de garde uit alle gewesten der monarchie, hechtte men veel waarde, omdat men zodoende, voor 't minst aan een klein deel der mannelijke jeugd, de gelegenheid opende om eenigen tijd in de koninklijke residentien te verwijlen, en de uiterlijke kenteekenen der grootheid en magt der monarchie te leeren kennen. Welligt geschiedt zulks ook met de gedachte, om eenige oud-Pruisische beginselen over te planten in die gewesten die onder andere banieren gestaan hebben. Tegen de bewering dat dit gebruik gunstig werkte op de beschaving, voornamelijk van de landbewoners, die anders welligt nimmer den oud-Pruisischen bodem zouden betreden, kon ik natuurlijk niets inbrengen. Met eenige verwondering hoorde ik, dat een twaalfstal officieren van het garde-korps uit Berlijn, bij dit garde-landwehr-bataillon gedetacheerd waren, en dat dit ook plaats had bij het garde-landwehr-bataillon, dat bij het VIII korps was ingedeeld. Er bestond alzoo gebrek aan officieren, dat mij voorkwam eene leemte te wezen in de meermalen geroemde bereidvaardigheid van Pruisen tot den krijg.

De verschillende tenue's, die, zoo het scheen, *ad libitum* gedragen werden, buiten dienst, deed mij naar de voor-

schriften in dezen vragen, en ik was een weinig verwonderd te hooren, dat even streng als men was op de tenue in diensttijd, men even zoo vrij dacht over de kleding buiten dienst. Voorschriftmatig was er namelijk bepaald, dat de officier, welke niet tot eenige kompagnie's- of regimentsdienst geroepen was, zich naar willekeur konde kleden, in uniform, in jas, mantel, met hoed, chacot of politiemuts, met of zonder overtrek, in witte of lakensche pantalons, met of zonder degen, met of zonder epauletten. Voor enkele gevallen bestonden daarvoor eenige verordeningen, b. v. voor groote cirkels, gezelschappen, bals, enz., op welke de officieren in rokken met hoeden moeten verschijnen; het dragen van lage dansschoenen was echter verboden. Het verschijnen met gekleurde vesten onder de opene jas, was hen eveneens ontzegd; deze moesten van witte stof of zwart laken zijn. Het dragen van burgerkleding wordt alleen toegestaan op redouten, in kleine, niet publieke gezelschappen en op de jacht, en ingeval van ongesteldheden, wanneer zulks op aanrading van den regiments-arts plaats had.

De dienstkleding was altijd in den rok en den lakenschen of linnen pantalon, naar gelang dat die door de manschappen gedragen worden, en met overdekten chacot. De jassen worden in dienst van 16 November tot 1 April gedragen, en voorts nog bij zoogenaamde kleine diensten des morgens, bij de exercitiën der rekruten, bij het schijfschieten, enz. Bij het manoeuvreren in groote afdeelingen, wordt de tenue door den kommandant van het regiment bepaald. Veel regelt zich naar de tenue der manschappen, zoodat als deze met ransels verschijnen, ook de officieren de hunne omdoen. Bij alles wat slechts naar eenige dienst zweemt, verschijnt men met de sjerp, behalve de officieren, die als toeschouwers tegenwoordig zijn. Slechts voor zeer kleine rapporten bij hunne meerderen in rang, mogen de officieren in den jas verschijnen, doch dan met chacot, epauletten en degen, overigens altijd in uniform. Een ondergeschikte, in een koffijhuis of gezelschap, met zijne meerderen in rang zittende, en ongekleeft zijnde, zou het niet wagen, bij zulk eene gelegenheid, b. v. een verlof of permissie van eenen dag te vragen. In zulk geval begeeft hij zich eerst naar huis, kleedt en wapent zich behoorlijk. Dit heb ik later meermalen opgemerkt en het leverde ons een sprekend bewijs op voor de handhaving eener strenge onderworpenheid, zelfs in die gevallen en omstandigheden, dat men, in het gezellige verkeer, door ongedwongenheid van tenue, eene groote mate van gelijkheid waarneemt. Zoodra er echter kwestie van dienstzaken is, houdt alle gelijkheid op, en de zoo even nog

laghende gezigten nemen den strengen dienstplooï wederom aan. De ondervinding leerde mij in het vervolg, dat dit een en ander met de strengste waarheid overeenkwam.

Ik was nieuwsgierig den naam te weten van mijnen hupschen buurman, en niet weinig verbaasd, toen ik vernam in kennis gekomen te zijn met den sterksten der bekende zwemmers, waarvan alle Duitsche dagbladen in de maand Julij melding hadden gemaakt. Het was de 1ste luitenant Baron von GÖTSCH, van het garde-reserve-regiment. Terwijl Lord BYRON, en vóór hem LEANDER, ongekleed slechts één uur hadden te zwemmen, om den Hellespont over te komen, waarbij daarenboven het grootere draagvermogen van het zeewater in hun voordeel was, zwom de luitenant von GÖTSCH, bij Potsdam, in het ook minder diepe rivierwater, twee uren en vijftig minuten, geheel gekleed, met toegehaakten kraag en laarzen. De door het water verzwaarde kleeding deed den koenen zwemmer tot den mond toe in het water zinken. Moeijelijker werd nog de togt, door dat een zijner handschoenen zich met water vulde en opzwol, en een der laarzen, half uitgetogen, door den pantalonstrop werd vastgehouden, en hem zoodoende in zijne bewegingen uiterst hinderde. Deze zwemtogt was voortgesproten uit eene weddingschap, slechts ter waarde van 20 Friedrichs d'or, en een groot aantal flesschen champagne-wijn. Z. K. H. Prins KAREL van Pruisen, van deze weddingschap onderrigt, was zelf tegenwoordig toen de stoute zwemmer bij de Glienicker-brug te water ging (moetende de afstand van dáár tot de Feltower of lange brug afgelegd worden). Het geheele korps officieren der garde van het garnizoen was tegenwoordig, en velen, ja zelfs de arts, hadden V. G. dit vermetele waagstuk afgeraden, uithoofde hij vooronderstelde, dat eene beroerte een einde aan zijn leven zoude kunnen maken. Op eenigen afstand volgden, buiten zijn weten, twee schuiten met officieren, een paar zwemmeesters en een' arts. Onder doodelijke stilte begon de togt; ieder was angstig voor het leven van den beminden kameraad, en de deelhebbers in de weddingschap waren niet de minst bevreesden; elke minuut toch kon eenen plotselijken dood aanbrengen. De zwemmeesters stonden gereed om te water te springen, doch dit wist, zooals wij zeiden, de heer V. G. niet, evenmin dat een arts in zijne nabijheid was, met het lancet in de hand, om aderen te openen. Onvermoeid en onder het luide *hoerah!* eener talrijke te zamengevloede menigte, steeg de krachtige man, op het einde van den bepaalden weg, uit het water, in de armen zijner jubelende kameraden, die de weddingschap verloren hadden. Een uur daarna ontving hij een vleijend eigenhandig biljet

van Z. K. H. den Prins KAREL, die hem geluk wenschte met het goed volbrengen dezer gevaarlijke onderneming. A. von HUMBOLDT wilde ook in persoon den man leeren kennen, die de hooggeroemde zwemkracht van BYRON zoo in eens had in de schaduw geplaatst. Later werd ik de Berlijnsche courant magtig, alwaar dit merkwaardig voorbeeld van zwemvermogen, uit Potsdam, dato 13 Julij, gemeld was, en waaruit ik deze bijzonderheden heb aangeteekend. Mij dunkt dat zulk een zwemmer, zonder gasconnade, bij het in het water stijgen, zich van het classieke Noord-Hollandsche reistrommeltje met eetwaren zou kunnen voorzien, om de partijen vrees en ontzag in te boezemen. Bij deze gelegenheid vernam ik ook, dat men bij het Pruisische leger veel werk maakt van de zwemoefeningen, als eene voor den oorlog bijzonder geschikte lichaamssoefening, die tevens in den zomertijd zeer dienstbaar is voor de gezondheid der soldaten. Dit heeft men vooral te danken aan de vertogen van den luit.-generaal von PFUEL, die, zooals gij later zult zien, reeds in 1808 de zwemscholen bij het Oostenrijksche leger heeft helpen invoeren.

Mijne andere reisgenooten hadden niet minder gehengeld bij hunne buurlieden, mede Pruisische officieren, die met ons aanzaten, en ik stelde mij reeds dadelijk veel genoeg voor, zooveel gelegenheid te zullen aantreffen tot studie en leering.

Te vijf uren gingen wij naar de ruime exercitie-plaats, voor de schoone infanterie- en artillerie-kazerne, beide in de verlenging der Breite- en Allee-strasse gelegen, ten einde het zoogenaamde quadrille rijden te zien. Eene groote menigte toeschouwers, te voet en in equipagiën gezeten, omzoomden reeds het groote plein: *le beau monde* had zich hier eene *rendez-vous* gegeven. Een peloton van 24 hussaren van het 8ste regiment, in volle hussaren-tenue, met dolman en pels, stond op de korte zijde van het groote opene langwerpige vierkant bijeen, gekommandeerd door den Baron v. D. BUCHE, op eenen prachtigen schimmel gezeten. Deze officier, die zich spoedig als eenen volmaakten ruiter deed kennen, was, zooals wij hoorden, een uitstekend élève van de Berlijnsche rijsschool. De 24 ruiters waren alle op ranke paarden uit de Oost-Pruisische stoeterijen, gezeten; schoone dieren, goed toegereden, doch wien men, op het uiterlijke te oordeelen, niet die spierkracht zoude toegekend hebben, welke zij eenige oogenblikken daarna aan den dag legden. Deze, zoowel als de andere paarden van het regiment, vertoonden geene krachtige gewrichten, noch breede en gespierde voorarmen, maar smalle voor- en ach-

terstellen, doch overigens schoone drooge beenen en vormen. Een paardenkenner verzekerde ons, dat deze voortbrengselen der Pruisische stoeterijen en van de sedert 1817 goed bestuurde paardenteelt, uiterst deugdzaam waren, wanneer zij slechts in het eerste jaar met verschooning en omzigtigheid behandeld werden. Volgens de meest geloofwaardige bronnen, bedroeg het getal der thans in de Pruisische monarchij aanwezige paarden, ongeveer 1,520,000, waaronder men gewoonlijk $\frac{1}{7}$ à $\frac{1}{8}$ veulens rekende, van $\frac{1}{2}$ tot $2\frac{1}{2}$ à 3 jaren. Ik herinnerde mij dat dit getal volgens de statistieke opgaven van SEELHORST, in 1838, ongeveer 1,400,000 bedroeg, waaronder 190,000 veulens.

Dezelfde vriendelijke mededeeler vermeende te weten, dat er eene verandering in de koninklijke stoeterijen op til was, namelijk dat het voornemen zoude bestaan, om de inlandsche vaderhengsten, die tot nu toe zulk een deugdzaam paardenras geleverd hadden, te vervangen door vol- en halfbloed-hengsten. Hij betreurde deze nieuwhed, uit vreeze, dat men, ter wille daarvan, weder in eenen beproevings-tijd zoude vervallen, die altijd schadelijk voor de dienst was. Zulk een tijd had men met het tegenwoordige ras doorgestaan, en eene lange ondervinding had den aard der paarden leeren kennen, waardoor men tot een zeer doelmatig stelsel voor de opkweeking der jonge paarden was gekomen. Welligt beoogde men sterker geknokte paarden te verkrijgen, maar hij vermeende, dat de paarden, waarmede de kavallerie thans geremonteerd werd, hoezeer van een minder uiterlijk sterk aanzien, echter voldoende spierkracht bezaten. Intusschen hadden wij gelegenheid op te merken, dat vele hoofd- en mindere officieren zich van vol- en halfbloed-paarden bedienden. Zoo van paarden keuvelende, zoude ik u het relaas van het militaire paardenspel onthouden, dat wij zouden bijwonen. Leen mij vooraf uwe aandacht, ter beschouwing van dien talrijken stoet officieren, dien wij afzonderd zagen staan.

Zoodra de generaal v. D. GRÖBEN ons onder de toeschouwers had opgemerkt, kwam hij naar ons toe, om ons in den groep van hoofd- en andere officieren van alle wapenen (behalve artilleristen) te brengen, en ons aan Zijne Excellentie den kommanderen luit.-general von PFUEL, voor te stellen. Ik stond voor hem, zonder te vermoeden zoo nabij mijne historische figuur te zijn. De generaal namelijk was zeer eenvoudig, in overrok of jas gekleed, met policiemuts op. Van gewone grootte, met oudelijke trekken, grijsachtig sluijk haar, en met een indrukwekkend voorkomen; eerder schraal dan corpulent. De generaal scheen mij echter

toe eene krachtige gespierde constitutie te bezitten, en naar het voorkomen een goede zestiger te zijn. Wij werden met beleefden ernst ontvangen, op eene wijze die den gebieders van vele duizenden kenmerkt, en die al dadelijk eenige diplomatieke reserve aanduidde. Later leerden wij de groote geesthoedanigheden en het kordaat, doch ook welwillend karakter van dien man kennen. Gaarne wil ik bekennen, dat deze eerste vlugtige blik en die koude afgemeten toon mij niet innamen; misschien werkte op mij die eenvoudige tenue, en evenzoo mijn vermoeden, dat ik de krijgsmentor van Keizer ALEXANDER voor mij zag; voor 't minst mijn voorbarig oordeel deed mij zeggen: «Hij is het, dat moet een man van beperkte vormleer zijn.» — De generaal meende ook, dat wij er vroeg bij waren.

De vriendelijke luitenant von KNOBELSDORF stelde ons aan zijnen chef, den generaal-majoor von STRANTZ, voor. Een man van een allerinnemenst schoon voorkomen, juist eene gestalte als onze overleden kavallerie-generaal TRIP, zooals deze in 1820 à 1824 er uitzag. De wijze van onze ontvangst stond in volkomene overeenstemming met zijn uiterlijk: het was hartelijk. Nog niet lang geleden, kommandeerde de generaal von STRANTZ, als kolonel, het 4de regiment kurassiers, waarvan onze Koning chef was. Later, kort na onze aankomst, zagen wij hem met het kommandeurskruis van de *Eikenkroon* versierd, hem geschonken door onzen Koning, als een blijk van onderscheiding voor het bevel dat hij vroeger over Hoogstdezelfs regiment had gevoerd; wij hadden toen gelegenheid den braven ruitersaanvoerder daarmede hartelijk onze deelneming te betuigen. Deze kennismaking was geheel in ons voordeel.

De majoor von VIETSCH, adjudant van Z. K. H. Prins FREDERIK van Pruissen, een kennis van onzen reisgenoot R. D. B., trad dadelijk naar ons toe, zoodra de officiële voorstelling was afgelopen, en heette ons op het hartelijkste welkom op Pruisischen bodem. Een enkele blik was genoeg om mij te overtuigen, dat wij eenen officier hadden aangetroffen, die het hart op de tong had, en dat wij niet te vergeefs bij hem op dienstbetoon zouden aandringen. De ondervinding bevestigde dit vermoeden volkomen, en nog denk ik met aangename herinnering aan zijne handelwijze jegens ons. De majoor von VIETSCH had onze kampen bij Rijen en Oirschot, en onze artillerie-oefeningen op de Kempsche heide bijgewoond, en had de beleefdheid ons veel vleijends te zeggen over onze artillerie, vooral ook over onze jagers; troepen, zooals hij zich uit-

drukte, die in schoonheid, geoeffendheid en houding, moeilijk te overtreffen waren. Hij zou ons, na den quadrille-rid aan den Prins FREDERIK, die zoo even aankwam, voorstellen.

Na de bevelen van den Prins ontvangen te hebben, deed het peloton, op bevel van bovengenoemden officier, eenige bewegingen in ensemble, in galop, en reed met afgescheidene gelederen regts en links in den kring. De rustige houding der jeugdige ruiters, waaronder er waren die 1 à 1½ jaar in dienst waren, de onbeweeglijkheid der zitting en dijbeenen, het onmerkbaar draaijen der vuisten in de polsgewrichten, het gepaste gebruik der beenen, die de groote hefboomen van het bestuur des paards waren, en de volmaakte afrigting der paarden, — dit alles viel dadelijk in het oog. Intusschen kwam het ons voor, dat er bij deze oefeningen veel gevergd wordt van de achterhand der paarden, dewijl het gewigt van ruiter en paard aanhoudend op het achterstel geplaatst bleef. De veranderingen van hand geschiedden met het meeste gemak, en de gehoorzaamheid der paarden aan de hulpen was voorbeeldig. Na eenige rijtoeren in het ensemble, die onder het spelen van het regiments-muzijk, dat de maat en het galop-tempo aangaf, verrigt werden, scheidden zich de gelederen, om op ongeveer 250 passen front naar elkander te maken. Toen detacheerde zich eerst van ieder gelid een ruiter van den regter en linker vleugel, nadat zij zich allen van houten spadon-stokken, met gevesten en sabelkwasten, voorzien hadden. In galop naar elkander toespringende, grepen zij elk hunne karabijn, en losten die tegen elkander, op ongeveer 70 passen, elkander goed viserende. De houten spadon bleef aan het polsgewricht aan den sabelkwast hangen. Elkander naderende, vatte elk eene pistool, zocht zich de regter hand vrij voor het schot te maken, en elkander zoo dicht mogelijk de losse patroon in het aangezicht af te branden. Dit zoeken en streven naar het gunstige oogenblik om te schieten, gaf stof tot lagchen en toejuiching, terwijl menige rijkunstige verschalking daarbij plaats had, en de partijen somwijlen lang naar dat gunstige oogenblik zochten, nu eens vlugtende, dan weder aanvallende. Na het afschieten der pistolen, werd de spadon genomen, en, hadden zij getoond goede ruiters te zijn, thans had men ruimschoots gelegenheid op te merken, dat zij handig met de wapens omgingen. Duchtig hieuwen de jonge ruiters op elkander los, en door de tegenwoordigheid van zoovele toeschouwers angevuurd, spaarden zij elkander niet. Menige houw werd hoorbaar toegebracht, doch ook menige hiep gepareerd. Degeen die nu het meeste ge-

drongen werd, moest zich langs de lange zijde van den reghoek, in ren terugtrekken, om, over den vasten 0,80 N. E. hoogen met stroo omwikkelden slagboom, te springen, gevolgd door de winnende partij. Beiden grepen bij dien terugtogt naar de tweede pistool. De retirerende moest die pistool, juist in den sprong, door het bovenlijf achterwaarts te krommen, op zijn vervolger rigten en afschieten, en daar de vervolger zijn schot op hetzelfde oogenblik moest losbranden, zoo gebeurde het dikwerf dat zij elkander op weinige passen afstands den kruiddamp in het gezicht joegen. Na de vechtpartij met tweeën, geschiedde die met vieren, met zeszen, en eindelijk de beide gelederen tegen elkander. Dezelfde behendigheit werd hier ten toon gespreid; slechts één ruiter zagen wij bij den sprong over den slagboom, met het paard vallen: het draaijen van den zadel, had zijne hand niet verzekerd. In eene minuut was hij weder onverlet te paard.

Na eenige oogenblikken rust, werd er een vierkant gevormd, door paarsgewijze zamengevoegde ruiters met hunne *vis à vis*, en nu begon het gracieuse quadrille-rijden in den verzamelden galop, op de maat van de schoone muzijk. De zamengesteldste quadrille-dansfiguren zag men door de paarden zoo volmaakt in de muzijkmaat volgen, dat wij opgetogen waren over de kunstgeoeffendheit van beiden. Gelukkig bragt men ons niet in de noodzakelijkheid om te moeten gelooven, dat het geheele regiment zóó geoeffend was. Ook voor uitgezochte ruiters en paarden was het reeds een sprekend bewijs, hoe ver men het brengen kon, met inspanning en met lust voor de rijkunst; — doch, voegen wij er ook haastig bij, met zulke rijpaarden!

Wij werden aan Z. K. H. Prins FREDERIK van Pruisen voorgesteld: Eene schoone slanke gestalte, in blaauwe uniformjas (de Prins is chef van het eerste kurassier-regiment, als generaal der kavallerie), met epauletten en politiemuits. Met de grootst mogelijke minzaamheit en welwillendheit ontving ons die beminnenswaardige vorst, de lieveling der Rijnbewoners, vooral van Dusseldorf. Zijne uitstekende hoedanigheden van hart en karakter, zijne ongedwongene vriendeljkheit en huisselijke deugden, hadden hem met regt de hoogschatting en toegenegenheit van allen doen winnen, die Hoogstdezelve van nabij, of slechts van verre hadden leeren kennen. Z. K. H. sprak ons in vloeiend fransch aan, vroeg naar onze Koninklijke familie, en vele onzer armezaken, terwijl Hoogstdezelve hoopte, dat wij eenige voldoening zouden vinden in het militaire schouwspel dat aanstaande was, doch dat wij niet te scherp moesten kijken, dewijl

de soldaten jong waren en de diensttijd te kort was, om iets volmaaks voort te brengen. Ik dacht om de drie maanden dienst onzer groote armee-aanvulling (de miliciens), en meende dat wij wel wat meer op verschooning aanspraak zouden mogen maken. Z. K. H. oordeelde ook, dat wij zelfs over de eerste bijeenbrekking geen gras hadden willen laten groeijen! Hoogstdezelve hoopte den volgenden dag nader kennis met ons te maken. De majoor VON VIETSCHE noodigde ons dan ook uit, om dien dag deel te nemen aan des Prinsen maaltijd.

Na deze voorstelling, was de beurt aan den kolonel VON FELDEN, een man van kleiner gestalte, onder wiens eenvoudig uiterlijk wij voorzeker den chef van den staf van het VII korps niet zouden gezocht hebben. De kolonel had voor deze maal eene vrij diplomatieke reserve aangenomen; zijne doordringende oogen en eenige fijne gelaatslijnen getuigden van veel scherpzinnigheid. Het kwam mij voor, dat wij hier — triviaal gesproken — met eene zeer fijne beschuit te doen hadden. In eenen chef van den staf misstaat dit niet, vooral niet ten aanzien van personen die hij niet kent; hij wist trouwens reeds dat een van ons redacteur van een militair tijdschrift was, en toen de ondergeteekende zich zoo nederig mogelijk boog, ontsnapte mij den opletten-blik niet, die mij de eer gunde eener opname van het hoofd tot de plek waarop mijne voeten stonden. Ook de kolonel VON FELDEN voegde er zijn glimlagchende bij, dat wij niet te critiek moesten te velde gaan: *Serviteur!*

Gij zult zeker vragen, of dan al die heeren hoofd- en andere officieren, die dáár tegenwoordig waren — en dat aantal was groot, — ons allen even innemend en beleefd bejegenden als de hier genoemden. Dat zou voorwaar, waarde vriend! te veel geverg'd zijn geweest. Wij waren immers onbekend, en geen van die aan wie wij niet voorgesteld waren, of waarmede wij eene bijzondere kennis hadden aangeknoopt, wisten met welke gezindheden wij dáár gekomen waren. Daarenboven vergden wij op dien oogenblik niet meer, dewijl de kring onzer kennissen reeds vrij groot was voor den eenen dag van ons verblijf te Dusseldorf. Ik voor mij kon ook veel toegeven aan het hooge gevoel van eigenwaarde, die de massa der Pruissische officieren aan den dag legt. Billijk zijnde, moet men zich voor den geest brengen de roemrijke krijgstijden van *FREDERIK den Groote*, dan den tijd van verdrukking, en den glansrijken terugkeer tot meerder wapengeluk; voorts het standpunt dat Pruisen te midden der overige staten heeft ingenomen, voornamelijk gegrond op het militaire organismus, en eindelijk dien geheel militairen staat! Een klein weinig ho-

vaardij is hier dus wèl te wettigen, en dat die somwijlen overdreven wordt, ligt zoo geheel in het domein der menschelijke zwakheden, dat de philosophische beschouwer wel wat toegeven kan aan een te hoog opgevoerd gevoel van nationaliteit. Daarenboven blijven de uitwering van den Rijn en andere commerciële belangen, *toujours au fond de la question*, bij den handel; en alle burgers in Pruisen zijn soldaat, of zijn soldaat geweest! Welligt mag ik hier metaphorisch met *LA BRYÈRE* zeggen: « Avec un langage si pur, une si grande recherche dans nos habits, des mœurs si cultivées, de si belles lois et un visage blanc, nous sommes barbares pour quelques peuples. » Ik meen dat hij echter in zijn uitmuntend boek ook op eene andere plaats zegt, over het oordeel der menschen sprekende: « Ceux qui, sans nous connaitre assez, pensent mal de nous, ne nous font pas de tort; ce n'est pas nous qu'ils attaquent, c'est le fantôme de leur imagination. » Een troostgevende wenk, die zich menigeen in den laatsten tijd bij ons te lande heeft kunnen ten nutte maken, en waarop ik met overtuiging: *Amen* zeg.

Bij het afscheid nemen begaven wij ons naar het einde van de exercitieplaats, waar het garde-landwehr-bataillon in detail exerceerde, en juist gereed was met korporaalschappen af te marcheren en ontslagen te worden. De 1ste luit. VON GÖRSCH had de vriendelijkheid deze manschappen langs ons te laten marcheren, om te doen opmerken, dat er reeds aplomb bij den marsch bestond. Het was een schoon en sterk bataillon, doch waarvan het uiterlijk aanzien vooralsnog veel te wenschen liet; en dit was het juist waarover de kompanies-führer op de humanste wijze zijne onderhoorigen kapittelde.

Ziedaar dan een relaas van 't geen ons bejegende den eersten dag van ons verblijf aan den gezegenden Rijnbodem, een waar land van Kanaän, overvloeiende van wijn en rivier-kreeften, rijk in weelderige landsdouwten en verrukkende gezigten. Ons wedervaren is u opgedischt bij wijze van hutspot, zonder veel saus. Hooge opwellingen zult gij er niet van hebben, noch andere stoornissen in de verdouwing van uwen geest. Gij zult u echter nu reeds een weinig te regt vinden in onze omgeving, iets dat noodzakelijk was om u op het standpunt te brengen, van waar ik mijne waarnemingen begon. Intusschen mag ik u nog niet aan u-zelfen overlaten, omdat mijne beelden-voorstelling nog niet geëindigd is, en ik het voornemen heb, u in mijnen volgenden nog wat rond te leiden en u aan den vorstelijken tafel te doen aanzitten.

De warme dag werd door eenen getemperden, zoelen avond vervangen, die de wandelaars onder het lommer van de lin-

den en olmen der Allee-strasse gelokt hadden. Ook ik voegde mij onder de bonte menigte, opzamelende de indrukken van den dag, en zoekende naar nieuw voedsel tot reisgevaarwordingen. Veel zou ik u kunnen zeggen van de met ostentatie ten toon gespreidde, glanzende chevelure der zoogenaamde schoone Dusseldorfsche sekse; het mogt echter niet goed passen in mijn militair kader, en werp ik dus mijn potlood weg, te meer, daar ik op mijn palet ook misschien wat te veel bruin en geel had moeten uitstrijken, dat in het ware vrouwelijke vleesch-coloriet niet aangenaam harmonieert. De zoo verschillende uniform-kleuren, van staf, adjudantuur, van officieren der verschillende wapenen, mogten den boventoon krijgen in mijne kleurmengeling. De nacht ontrolde daarenboven zijn zwart vaandel, en beval mij te gehoorzamen aan de neiging tot rust.

AANMERKINGEN EN VERDERE ONTWIKKELING DER BOVENSTAANDE DENKBEELDEN (1).

(Vervolg van N°. 2 en slot.)

Der Feldherr der den Vertheidigungskrieg zu führen versteht, wird seine Armee dergestalt versammelt haben, dass er auf jeder Operationslinie auf welcher der Feind vorrückt, seine Hauptmacht vereinigen kann. Die detachirten Corps die er auf mehreren Seiten vorschickt, sind ihm blos Mittel die Bewegungen und Absichten des Feindes von Ferne zu erspüren, und seine Gegenbewegungen darnach zu combiniren. Der Zweck derselben wird immer sein, sich in irgend einer der Voraus ausersesehenen Stellungen dem Feinde mit vereinter Macht entgegenzustellen. Die Stellungen müssen aber nur nicht mit der einzigen Rücksicht gewählt sein, einen Angriff darin passiv abzuwarten; sie müssen vielmehr die Leichtigkeit gewähren, sich nach allen Richtungen und auf einem kürzeren und lequemerem Wege als der Feind, frei bewegen zu können.

VALENTINI.

Les généraux peu expérimentés veulent conserver tout: Ceux qui sont sages n'envisagent que le point capital; ils cherchent à parer les grands coups, et souffrent patiemment un petit mal pour éviter de grands maux. — Qui trop embrasse mal étreint. — Le point le plus essentiel auquel il faut s'attacher, est l'armée ennemie.

FRIEDRICH II, Roi de Prusse.

Wij dienen in de eerste plaats te gaan onderzoeken, of het denkbeeld dat de schrijver der *Punten*, en ook wij in zeker opzigt op den voorgrond hebben gesteld, geheel nieuw is; — namelijk, of het afzonderen en door natuur en kunst versterken van een zoodanig deel eens lands, dat, in staatkundigen zin gesproken, den meesten invloed op het overige gedeelte uitoefent, als een uitvloeisel der nieuwere begrippen over de oorlogsvoering moet worden beschouwd.

Bij dit onderzoek zullen wij, ter bekorting, ons bepalen tot de twee Staten, welke wij in dit vertoog in vergelijking hebben gesteld.

(1) Op de ingezonden *Punten*, te overwegen hij eene ernstige betrachting der landsverdediging. Zie N°. 2.

Het ontwerp dat in den tegenwoordigen tijd met Parijs verwezenlijkt wordt, de daarstelling namelijk van een hoofdreduit, waarin het werkvermogen van het oppergezag, in den uitgebreidsten zin van het woord, tegen elken aanval van buiten, of tegen iedere vernedering beschut zoude wezen, is in verschillende tijdperken en onder verschillende vorm en strekking, voorgesteld als een noodzakelijk toevoegsel tot het defensief stelsel van Frankrijk. *Vauban* is, naar ons beste weten, de eerste die de stad Parijs tot een reduit heeft willen vormen, welks bezit, volgens hem, in het naauwste verband zou staan met het behoud van het rijk zelf. Bezigen wij zijne woorden, ten einde zijn oorspronkelijk idee onvervalscht op den voorgrond te brengen. Hij zegt namelijk:

« Paris est le vrai cœur du Royaume, la mère commune des Français, l'abrégé de la France, par qui tous les peuples de ce grand État subsistent et de qui le royaume ne saurait se passer sans déchoir considérablement de sa grandeur. »

« Comme elle est fort riche, son peuple encore plus nombreux, on ne peut avoir trop d'égards pour elle, ni trop prendre de précaution pour la conserver, d'autant plus que, si l'ennemi avait forcé nos frontières, battu et dissipé nos armées, et enfin pénétré le dedans du royaume, il ne faut pas douter, qu'il ne fit tous ses efforts pour se rendre maître de cette capitale, ou du moins la ruiner de fond en comble; etc. »

In het door hem voorgestelde plan, om Parijs met twee aaneengeschakelde enceintes, de tweede op eenen grooten kanonschots-afstand van den buitensten bewoonden omtrek der stad of der eerste enceinte, met twee groote citadellen, beide aan de Seine, te omringen, ziet men dat *Vauban* een hoofdreduit heeft willen maken voor de driedubbele rij vestingen, waarmede hij de noorder- en oostergrenzen verzekerde. Uit den loop van zijn vertoog is ook op te maken, dat de grensdefensie, volgens zijn gevoelen, eenen grooten zedelijken steun zoude vinden in het versterkte Parijs, terwijl het rijk zelf voor totalen ondergang en verdeeling zou beschut zijn, in het geval namelijk dat de grensdefensie onvoldoende bevonden wierd. Het hoofd-denkebeeld waarop *Vauban* zijn voorstel eigenlijk gegrond heeft, verschilt, in zin en bedoeling, met dat, waarop men het tegenwoordig ontwerp uitvoert, hoezeer het resultaat dat men beoogt: de onschendbaarheid en onverdeelbaarheid van den Staat op eene onwrikbare wijze te waarborgen, hetzelfde is in de beide ontwerpen. Men heeft dan ook het idee van *Vauban* als een grondig argument gebezigd voor het nut dat het plan dier versterking voor Frankrijk zoude hebben. De staatkundige partij, welke zich aanvankelijk slechts flauw, doch later des te heviger heeft doen hooren tegen de uitvoering, heeft dat argument bestreden, door *Vauban* voor te stellen als de gunsteling van den trotschen alleenheer-

scher *Lodewyk XIV*, die niets anders beoogde, dan Parijs tot eene militaire hoofdstad van Frankrijk te maken, waardoor de magt des Konings over zijne onderdanen des te onbeprekter zoude worden.

De maarschalk *Soult* heeft in zijn rapport aan den Koning, eene geheel andere strekking toegekend aan de vestingwerken van Parijs, en die strekking is meer direct een uitvloeisel van het strategische gewigt, 't welk men aan de vrijheid van beweging voor het veldleger hecht, en dus ook meer regtstreeks een uitvloeisel van de nieuwere begrippen over de oorlogsvoering.

De fransche generaal *Alix*, de sterkste bestrijder van allen die eenen grooten invloed toekennen aan de vestingen op de verdediging der staten, en die reeds voor bijna twintig jaren, breedvoerig heeft zoeken te betoogen, dat de vestingen op Frankrijks grenzen, eer nadeelig dan nuttig waren voor het stelsel van defensie dat Frankrijk zou moeten volgen, hechte echter des te meer waarde aan het denkbeeld van een reduit, dat het centrum van Frankrijks defensieve operatielijnen zou moeten omvatten en beschermen. Parijs beschouwde hij daartoe als hoofdstad niet geschikt; ook is die stad volgens zijn gevoelen, te nabij aan de noordergrenzen, en zou om die redenen, niet juist het denkbeeld van een centraal reduit uitdrukken (?). De staatkundige invloed van de hoofdstad des rijks buiten overweging latende, wil hij het hoofdreduit meer achterwaarts, en van de Noorder- en van de Oostelijke grenzen plaatsen, en daartoe eene groote terrein-afscheiding kiezen, te weten in het departement Puy-de-Dome, en wel aan de beide zijden van de Boven-Allier. *Duvivier*, een zeer geacht fransch hoofd-officier der genie, die mede de hoofdkracht van het defensie-stelsel van Frankrijk, in een onbedwingbaar hoofdreduit zoekt, en daardoor dat stelsel op eenen centralen weêrstand doet steunen, is, even als *Alix*, voor de keuze eener groote terrein-afscheiding tot hoofdreduit. De laatste zoekt het in de Delta, tusschen de Boven-Loire en de Allier, van waaruit hij geheel Frankrijk wil beschermen. *Alix*, zoowel als *Duvivier*, komen ten opzichte van het ten uitvoer gelegde plan van Parijs daarin overeen, dat de vrijheid van beweging, welke de mobiele strijdkrachten door eene dusdanige inrigting zullen verkrijgen, de voornaamste kracht aan het defensieve, als ook aan het offensieve vermogen van Frankrijk zal geven. Alle andere krijgskundigen van naam hebben te regt den grooten invloed erkend, welke Parijs op geheel Frankrijk uitoefent, en hebben alzoo die plaats het geschiktste geoordeeld tot het omvatten van alle bronnen voor den centralen weêrstand. Een opmerkelijk gezegde van een der hoofd-ontwerpers van het plan, gericht tegen de bewering, dat dit reuzenwerk te veel geld zoude kosten, willen wij hier nog laten volgen: « Il s'agit non seulement

du salut du royaume, pour un cas qui peut-être ne se présentera pas, mais de sa sureté perpétuelle, de son influence éternelle sur les peuples voisins et par conséquent de sa grandeur et de sa prospérité: « *Car si Paris est imprévisible, la France pourra tout oser. Nous ne croyons pas qu'on puisse acheter trop cher de tels résultats.* »

Het denkbeeld van ook in Frankrijk een hoofdreduit voor de verdediging van den Staat te maken, en zodoende voor het geval van overrompeling, of van de ongenoegzaamheid der grensdefensie, het Rijk tegen eenen volkomenen val te bewaren, dagteekent derhalve, in zekeren zin, van het tijdstip, dat *Lodewyk XIV* met tegenspoeden begon te worstelen, en de staatkunde en het beleid van *Willem III* eene magtige coalitie tegen zijne veroveringszucht in de wapenen had gebracht. Telkens wanneer er eene coalitie dreigde, werd dit denkbeeld weder opgewarmd, zooals in 1792, 1814—1815, maar voornamelijk in de jaren 1850—1859, als wanneer men ook eenige offensieve ideeën daaraan begon te verbinden. De geschriften over dit onderwerp handelende, hebben elkander in de laatste tien jaren snel opgevolgd, en ofschoon de meeste dezer vertoogen veelal over den aard der aan te leggen versterkingen handelen, vindt men toch in allen min of meer de vrees doorstralen, dat de grensverdediging voor de tegenwoordige Europeesche staatkunde onvoldoende zou bevonden worden, en even zoo het betoog van het nut, de doelmatigheid, ja zelfs de noodzakelijkheid van eenen weêrstand, die zich meer op het binnenland steunde.

Ook bij ons is het denkbeeld der afzondering van een gedeelte des lands, en deszelfs voorbereiding tot eene meer hardnekkige defensie, niet nieuw, en zelfs vóór dat *Fauban* aan de versterking van Parijs dacht, zag onze beroemde staatsman *de Wilt* — helaas, *te laat!* — in, dat er bij het verval van de landmagt en bij den neteligen toestand van het finantie-wezen, iets moest gedaan worden, om, voor 't minst, Holland en Westvriesland krachtig te dekken. Opmerkelijk zijn deswegens zijne brieven aan *van Beverningh* (1), als hij daar zegt:

« Ick hebbe al over jaeren ende daghen gepousseert de voorzieninge op de securiteyt van Hollandt in 't particulier, *boven ende onvermindert de cordate defensie van den Staet in 't generael*; ende mogelyk is Uw Ed. niet onbekent, dat daartoe resolutie genomen ende met den aanvang van de fortificatie van Naerden een begin van executie gemaect geweest synde, op wat, naer myn oordeel, gansch erroneuse fundamenten van jalousie, 't selve werk wederom gerenverseert geworden is.»

Het schijnt dan ook werkelijk, zoowel uit deze brieven, als

(1) Zie Mr. J. C. DE JONGHE, *Verhandelingen en onuitgegevene stukken betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*; (2de deel; ook in BOSSCHA, *Heldendaden te Land*, 2de deel).

uit 't geen *Simon* zegt in zijn: *de Witt en zynen tyd*, dat men het noodzakelijk achtte, om bij voorkeur de beide Hollandsche gewesten onneembaar te maken, ten einde in alle gevallen tegen overrompeling beveiligd te wezen. De kleine krijgsmagt, die omstreeks het tijdstip van Neêrlands vernedering (door *Bosscha* aldus te regt genoemd) in dienst dezer landen was, namelijk ongeveer 25000 man landtroepen (1), werd dan ook ontoereikend geacht om het geheel te verdedigen.

Wij zullen hier niet spreken over de laauwheid der maatregelen die genomen werden, toen het nog tijd was, aangezien het ons slechts te doen was om aan te toonen, hoe er destijds gedacht werd over den invloed dien het behoud van Holland op dat van het geheele gemeenebest zou uitoefenen. Dit lag trouwens wel in den geest des tijds en in de suprematie welke Holland zich over de andere gewesten toekende, en even zoo in de persoonlijke staatkunde van *de Witt*. De invloed welke Holland uitgeoefend heeft op den strijd voor vrijheid, regt en onafhankelijkheid, kon onmetelijk genoemd worden, en wat de invloed van Amsterdam alléén en op zich-zelf beteekende, toen *de Witt* aan redding twijfelde, en de vrede wilde *koopen*, is overbekend. Intusschen is het van belang, ook eene zinsnede uit eene der brieven van *de Witt* aan *van Beverningk* aan te halen, waarin hij de werking van Holland op de defensie van het gemeenebest meer ontwikkelt, als hij zegt:

« Naedemael de Provincie van Holland ende Westvrieslant tot noch toe sich ten dienste van de gemeene Unie soo wttermaeten heeft geëvertueert, dat zy den last te waeter ende te lande genoechsaeem alleen heeft gedraegen, ende dat zy niet alleen geene militie van de Unie tot haere eygene bescherminge binnen gehouden, maer selfs oock soo notablen aentall van haere huyschlyuden naer den Yssel ende Borgeren naer de frontieren van de Provincie versonden, oock daerenboven noch tot haeren particulieren laste commissien ende werffgelden wtgeschoten heeft tot het aennemen van noch 23800 soldaten en 5850 waerdtgelders, daarvan almede een notabel aentall tot defensie van de bondtgenooten by leeninge, wtgesonden syn, *soo dunckt my, als het werck buyten niet staende te houden is, dat men dan alle syne krachten moet inspannen, om noch syn eygen selve te salveren, ende dat oock de Bondtgenooten (de overige gewesten) in soo luctueusen staet door geen ander middel zyn te restablieren, als door de conservatie van Holland, noch mogelyck tot haere verlossinghe bygebracht soude connen worden.* MAER ALS HOLLANDT MEDE SONDER DEFENSIE GELAETEN WERDT, ENDE BY GEVOLGE MOET VERLO-

(1) Opmerkelijk is het nog al, dat een dusdanig aantal troepen, destijds geheel onvoldoende beschouwd werd, terwijl toch dit getal, sedert het toenemen van de sterkten der legers, in onzen tegenwoordigen tijd, in gelijkstelling op ten minste 30000 man zoude kunnen geschat worden.

REN GAEN, SOO EN IS NOTOIRLYCK VOOR ALLE DE ANDERE PROVINCIEN GEENE RESOURCE.»

Uit deze zinsnede is toch op eene ontegenzeggelijke wijze op te maken, dat *de Witt*, geene uitzigten hebbende om het geheele grondgebied in eenen goeden staat van defensie te brengen, allereerst met Holland wilde beginnen, ten einde van daar, onverminderd « met des te meer kracht, de cordate defensie van den Staet in 't gemeen » te voeren. Wij willen buiten overweging laten, de nevenbedoelingen van dien staatsman met Holland, om hier slechts te doen opmerken dat *de Witt* eenen grooteren staat- en krijgskundigen werkkring toekent aan het *reduit*, dat hij in zekeren zin voor de defensie van het Gemeenebest aanwijst, dan *Fauban* zulks met Parijs gedaan heeft.

Weinige maanden daarna, schijnt *Willem III*, destijds meester van zijne handelingen, en toen de nood op het hoogste geklommen was, en Holland werkelijk alleen door eene waterlinie van inundatiën, van het vijandelijk leger gescheiden was, — schijnt *Willem III* het volle besef van het weêrvermogen dezer onoverwinnelijke afscheiding gevoeld te hebben. Zijn togt naar de zijde van Maastricht, Charleroi ten doel hebbende, deed immers toenmaals reeds zien, welken onberekenbaren invloed die *afscheiding*, dat *reduit*, op « de cordate defensie van het geheel, » kon uitoefenen. Hadde er slechts twee maanden vroeger eenheid en geestkracht geheerscht in de leiding der zaken van oorlog, dan zou de hoofdwerking van dat *reduit* zich zelfs tot aan de IJssel-linie en tot het behoud der Betuwe hebben uitgestrekt. Later heeft de linie van defensie, aan welke men den naam van Hollandsche waterlinie gegeven heeft, als eene grootsche herinnering aan Neêrlandsch redding, de bijzondere aandacht van het bestuur getrokken, en heeft men de inundatiën meer geregeld en gedekt. De snelle marsch der drie legers, onder de persoonlijke aanvoering van *Lodewyk XIV*, deed echter ook gelijktijdig aan de Veluwe, aan Utrecht, de Grebbe en den IJssel, en aan voorzieningen denken, welke den verdediger tijd moesten verschaffen om niet overrompeld te worden en de waterliniën te kunnen stellen. Zoo ontstond dan op eene meer geregelde wijze de defensie-liniën, welke men van den IJssel tot Amsterdam aantreft. Ter eere van de ontwerpers der verschillende projecten, moet erkend worden, dat men daarbij lang indachtig is gebleven aan het oorspronkelijke idee van den strategischen werkkring dien *Willem III* aan de genoemde liniën had toegekend, en aan den invloed dien zij zouden moeten uitoefenen op de defensie van het geheel. Getuigen daarvan zijn: het in stand houden der versterkte debouchés aan de koppen der rivieren IJssel, Rijn en Waal; Arnhem, het bruggenhoofd van Nijmegen, de liniën van Spees

en Ochten, de werken in den Bommelerwaard, het land van Heusden, enz.

De onderlinge twisten, die de Unie dezer landen bedreigde, het verschil van gevoelens tusschen de handeldrijvende en landbouwende gewesten, het meer en meer verslappen der oude veerkracht, op het punt van nationaliteit en onafhankelijkheid — het onzalig gevolg der oneenigheid die begon te heerschen! — deden ook meer en meer uit het oog verliezen het krijgs- en staatkundig doorzicht van den grooten *Willem*, de redder van Neêrlands onafhankelijkheid, zoodat eenige jaren voor Neêrlands tweede vernedering, de eigenlijke invloed en werkring der inwendige defensie van het land, om zoo te zeggen, geheel uit het oog verloren werden. De denkbeelden over de oorlogsvoering, welke reeds op het einde der 17de en in een groot gedeelte der 18de eeuw heerschten, deden het overige, om het zoogenaamde cordon-stelsel meer op den voorgrond te stellen, en zich aan eene kleingeestige versnippering van strijdkrachten over te geven. De jaren 1787 en 1793 leveren de bewijzen, dat de lessen in 1729 en 1672 ontvangen, geheel vergeten waren.

In den aanvang dezer eeuw, zag men eindelijk weder eenen man te voorschijn treden, welke den invloed erkende, dien het onaantastbaar bezit van Amsterdam op het behoud van het toenmalige koninkrijk zoude kunnen uitoefenen, indien gunstige omstandigheden en vooral de steun van eene groote zeemogendheid hadden kunnen medewerken. Weinige jaren later, scheen het alsof de aandacht van dienzelfden man bijna geheel gerigt was op de meer verwijderde grenzen van het nieuw opgerigte koninkrijk; en hier zijn wij nu genaderd tot het tijdvak, dat wij in het eerste punt onzer overwegingen hebben beschouwd. Wij vermeenen dan ook genoeg gezegd te hebben, om te doen gevoelen, dat het denkbeeld van het afzonderen en door natuur en kunst versterken van een zoodanig deel eens lands, 't welk, in staatkundigen zin gesproken, den meesten invloed op het overige gedeelte uitoefent, niet geheel nieuw was, noch hier te lande, noch in Frankrijk. En wanneer nu de meer krijgshaftige, elf malen sterkere natie, behoefte heeft gevoeld aan het door haar in het leven geroepen plan van eenen centralen weerstand, ten einde hare stem des te krachtiger in de vierschaar der vorsten te kunnen verheffen, en ter bekwaamer tijd aan hare zucht naar wapenroem en overheersching, eenen meer verzekerden weg te kunnen banen, dan hebben de omstandigheden, voortvloeiende uit de wijziging van het koninkrijk der Nederlanden, even zoo als de toestand van deszelfs finantiën, strijdmiddelen en strijdkrachten, en de thans aangenomene beginselen der oorlogsvoering, bijna gelijktijdig de noodzakelijkheid doen gevoelen, om door een dergelijk, maar geheel defensief stelsel, de onafhankelijkheid van Nederland te waarborgen.

Ziedaar dan vlugtig onze denkbeelden ontwikkeld over het geschied- en krijgskundig verband, dat, volgens onze gevoelens, bestaat tusschen het ontwerp van een verdedigingsstelsel voor Frankrijk en voor Nederland. Zoodra men nu echter met den schrijver der *Betrachtungen* en der voorgaande *Punten*, ook de offensieve bedoelingen van de Parijssche versterkingen overweegt, vermeenen wij, dat er ook eenig staatkundig verband tusschen de beide plannen bestaat. Immers, wanneer men eenige jaren vooruitziet, en eenige aandacht wijdt aan de voorbereidingen die de Duitsche bond op den Duitschen bodem maakt, dan komt men al zeer spoedig op het idee van ernstigere verwickelingen tusschen Frankrijk en Duitschland, dan die, welke men door de diplomatie heeft zien beslechten, en daardoor ook op het denkbeeld, dat Nederland eens weder konde verplaatst worden in den toestand waarin het zich bevond, toen het gelijktijdig (1672) in het zuiden en in het oosten te land werd aangevallen, en aan de zeezijde door Engeland bedreigd werd. De georganiseerde staande landmagt in onze dagen, kan zelfs, wat het getal betreft dat onder de wapenen is, niet vergeleken worden met die, welke in 1672 beschikbaar was (1); en hoezeer de innerlijke waarde der troepen, vooral der bevelhebbers en der aanvullingswijzen van het leger, in onze tijden moet beschouwd worden als veel hooger te staan boven die, welke in den aanvang van 1672 aanwezig waren, neemt dit echter niet weg, dat het getal eene groote rol speelt als men tot de keuze van een defensie-stelsel overgaat, zoo ook de berekening van den tijd, waarover men in een voorondersteld oorlogsgeval vermoedelijk zoude kunnen beschikken.

De schrijver der *Punten* heeft te regt aangemerkt, dat men bij de keuze van een defensie-stelsel, wèl doet, zich de ongunstigste oorlogsgevallen voor den geest te brengen, en alzoo de geschiedenis van ongelukkige tijdvakken te raadplegen. Op dit punt geheel met hem instemmende, hebben wij het tijdvak van Neêrlandsch eerste vernedering en daarop gevolgde redding, juist als een punt van uitgang en vergelijking gekozen, omdat, naar onze wijze van zien, er eene zekere overeenkomst plaats heeft tusschen 't geen toenmaals bestond, en 't geen waarmede wij nu kunnen bedreigd worden, wanneer men slechts aan de motieven der staatkunde der ons omringende Mogendheden eene gewijzigde rigting toekent, en men, in stede van den bisschop van Munster, Pruisen, de Duitsche bond en het nieuwe ontluikende, maar daarom niet te versmaden magt, namelijk het Duitsche tolverbond, in de plaats stelt.

(1) Ter herinnering zij hier gezegd, dat er in 1672 ongeveer 23 à 24000 man onder de wapenen waren. Hoe groot dit getal nu is, en tot welke laagte het nog, naar de laatste geruchten zinken zal, zal iedereen kunnen opmaken.

Meergenoemde schrijver heeft echter in eene noot gezinspeeld op het dikwerf ongepast aanhalen van voorbeelden, wanneer men die niet in hunnen geheel omvang deed kennen; terwijl hij regtstreeks op het voorbeeld van 1672 verwijst, met de opmerking, dat men bij het maken van parallellen, niet vergeten moet in rekening te brengen, den tijd welken de vijand besteedde om voor de zoogenaamde Hollandsche linie te komen. Wij moeten erkennen, dat deze opmerkingen ons nog meer bevestigd hebben in de juistheid der keuze van dat voorbeeld.

Alvorens nu verder over te gaan tot de toepassing van onze voorafgaande redenering, en tot het blootleggen van onze denkbeelden omtrent den centralen weêrstand, moeten wij aan twee hoofdperioden van de krijgsfeiten van 1672 en aan eene periode van 1629 herinneren. Slaan wij daarvoor BOSSCHA'S *Heldendaden te Land*, open (2de deel, bladz. 30), waar wij over het doel dat *Lodewyk XIV* met dezen veldtocht voor had, vinden: « Was tot hiertoe het veroveren van vestingen, het hoofdoogmerk der oorlogen geweest en waren sterke legers soms door eene enkele vesting, gedurende eenen ganschen veldtocht, opgehouden, thans stelden de *Franschen* eene geheel andere wijze van krijgvoering in, waarvan *Turenne*, naar het schijnt, destijds de voorname ontwerper was, en welker uitwerking in latere dagen, Weenen, Berlijn en Moskau, door *Napoleons* heirmagten vermeersterd, op eene gevoelige wijze hebben ondervonden. *Lodewyk* besloot, namelijk, met de meest mogelijke snelheid, in het hart van Holland binnen te dringen, de Republiek in de levensader te treffen, en haar op die wijze den doodsteek toe te brengen.»

Wij vermeenen dat men ook in onzen tijd, aan elken vijand, wien het te doen is om Nederland voor altijd, of tijdelijk te vermeesteren, hetzelfde doelwit zal moeten toekennen.

Lodewyk bracht nu wel reeds in de maand April 1672 zijn leger van Charleroi in beweging, doch men kan niet zeggen, dat hij door dadelijken weêrstand of defensie-maatregelen gehinderd werd, om de werkelijke vijandelikheden eerst met de inneming van Mazeyk en de verovering van Kleef, Orsoy, Rijnberg, Buderich en Wezel, in het laatst van Mei en in het begin van Junij aan te vangen. Toen toch ontwikkelde hij het plan van aanval, en reeds den 24sten en 25sten Junij trad hij, door het bezetten van Woerden en Oudewater, op het grondgebied der provincie Holland! — Gelderland, Utrecht, Overijssel, Drenthe en een gedeelte der Ommelanden, met al derzelve sterkten, steden en dorpen, waren in den tijd van zeven weken, in zijne handen gevallen of in die van den vijand, die uit Munster was komen opdagen. Tegen dat alles had men zoo goed als niets gedaan, slechts enkele vervallene vestingwerken waren opgemaakt, en de beste voor den oorlog zoo

noodige staatskrachten, had men, in zekeren zin, verbrast aan het versterken en voorzien van Maastricht; omdat men zich ingebeeld had, dat deze vesting onvermijdelijk zoude moeten belegerd worden, en dus tijd zoude schenken om in de kaarten des vijands te zien, en in tijds voorzieningen te kunnen maken! Dat droombeeld verdween en deed een' nacht van verschrikkingen invallen. Had men toen dadelijk gedacht aan het stellen der inundatiën, welke de provincie Holland moesten dekken, had men toen Amsterdam in Neêrlands kapitoel hervormd, door eene ondoordringbare waterschans omringd, en had de radeloze regering en het toen nog redeloze volk het opperste gezag in de handen van den jeugdigen held, die Neerland later redde, vertrouwd, dan lijdt het geen twijfel of hij had reeds veel vroeger het ontwerp eener krachtige diversie ten uitvoer gelegd, om den zegevierenden, door verraad en lafhartigheid ondersteunden togt van *Lodewyk* in het hart van Holland, te stuiten, waartoe het bezit van Noord-Brabant, van den Bommelerwaard en de Betuwe, hem regtstreeks uitlokte. Later, in het begin van November, toen het grootste gedeelte van het land door den vijand reeds was uitgezogen, en men eindelijk de eigenlijke hartader van het Gemeenebest: Holland en Westvriesland, verzekerd had, toen kon de Prins zijn grootsch en stout plan, dat Nederland moest redden, eerst ten uitvoer leggen. Toen eerst was hem *eenige vryheid van beweging voor een mobiel legerkorps* geschonken; en welk gebruik hij daarvan maakte, welk eenen zedelijken indruk dat alles op het binnen- en buitenland te weeg bracht, zullen wij niet noodig hebben te omschrijven. — Ook zijn voorganger *Frederik Hendrik*, had op gelijke wijze het vaderland uit benaauwende omstandigheden doen redden in het gedenkwaardige jaar 1629, dat toch reeds zoo vele bewijzen leverde wat er door vaderlandslievende eendragt van burgers en regenten kan voortgebracht worden. Immers, ook toen was de IJssel-linie, in weerwil der versterkte IJsselsteden, overschreden, terwijl *Montecuculi* in de Veluwe doordrongen, weldra de gelegenheid aangreep om de keizerlijke adelaars-banier op de wallen van Amerfoort te planten, en zodoende zeer nabij was, om de Republiek bij Amsterdam den keel toe te knijpen. Ook toen reeds moest de Hollandsche waterlinie — welke zeer *spoedig* gezet werd door de sluizen op de vaart en te Muiden — den overwinnaar stuiten, terwijl het bezit van de Betuwe, waarvoor *Frederik Hendrik* dadelijk gezorgd had, het middel aan de hand gaf, om den vijand, zoodra hij aan het wankelen mogt komen, zijn stout waagstuk bloedig betaald te zetten. De snelle diversie naar de zijde van Wezel, en de overrompeling dezer sterkte, door een handvol onzer braven, verlamde in eens het plan der vereenigde vijanden en deed Nederland zijne onafhankelijkheid be-

houden. Opmerkenswaardig is het, dat de tijdige afsluiting van de provincie Holland en de stad Utrecht, het bezit van de Betuwe en de verzekerde overgang van den Rijn bij Schenkenschans, even als de gedachte dat *Frederik Hendrik* met een krachtig veldleger voor 's Hertogenbosch stond, zoodanig den moed en de geestkracht bij de burgerij en de regering hadden doen stijgen, dat men, in weerwil dat *Monteculi* zich reeds in de Veluwe bevond, echter geenszins wanhoopte aan het behoud van nationaliteit en zelfstandigheid. — Keeren wij echter terug tot het jaar 1672.

In den aanvang van dat noodlottige en toch zoo roemrijk eindigende jaar, had de Prins reeds ernstige vertoogen bij de Algemeene Staten ingediend, voor het maken van voorbereidingen tot de defensie van het vaderland, en daar hij zeer goed begreep, dat er geene kansen bestonden, dat men het oor zoude leenen aan zeer uitgebreide voorzieningen, ried hij, met al de kracht eener innige overtuiging aan, om Naarden, Utrecht, Nijmegen met het fort Knodsenburg, Arnhem, de Over-Betuwe, de IJssel-vestingen en Noord-Brabant in goeden staat van defensie te brengen, en te zorgen voor de zamenstelling van een goed veldleger. Uit de bescheiden die daarover bestaan, is op te maken, dat de Prins reeds in die oogenblikken zwanger ging van het ontwerp, om diversien te maken uit het hart des lands, tegen dien vijand welke het wagen mogt zijne flanken prijs te geven, of om in tijds sterk benaauwde hoofdvestingen te kunnen bijspringen. *Maurits* en *Frederik Hendrik* hadden niet te vergeefs de gelukkige dispositie van het achter onze hoofdruivieren gelegene land voor het maken van diversien aangewezen, zoolang men slechts van een gedeelte van Noord-Brabant meester bleef.

Het verdient opmerking, dat de zaken met den dag slechter gingen, zoo lang men zich tot eene lijdelijke defensie bepaalde. De snelheid waarmede de Kleefsche en de IJssel-vestingen bezweken — die men sterk genoeg waande om den vijand maanden op te houden — de onverwachte inbraak in de Betuwe, en de roemrijke, doch helaas! te spoedige val van Nijmegen, hadden de gemoederen der landzaten tot radeloosheid gebracht, en bij zulk eenen toestand is er aan geen bedaard overleg te denken. Ook het buitenland huiverde om bijstand te verleenen aan eenen Staat, die zich zoo magteloos, zoo radeloos toonde. Maar naauwelijks wapperde de leeuwenstandaard van Oranje, zusterlijk met de driekleurige vaan van het Gemeenebest, in het vrije veld tegen den oorsprong der operatie-lijnen des vijands, of Europa ontwaarde met verbazing dat er nog een Nederland bestond, en zag waartoe het nog in staat was. Van dat oogenblik klom de moed bij den landzaat en het vertrouwen bij de nog aarzelende bondgenooten van dag tot dag.

Wat nu den tijd betreft, waarin men ernstig aan de afsluiting van de provincie Holland dacht, er was slechts eene zeer korte tusschenpoos tusschen den werkelijken aanval en de uitvoering; want, volgens de beste bescheiden, begon men eerst omstreeks den 11den Junij eenige inundatiën te stellen. Ware de Hollandsche ritmeester *Ossenbroek* niet zoo gelukkig geweest den stouten *Condé* bij zijnen inval van de Betuwe, te kwetsen, dan voorwaar had men niet eens tijd gehad, om dezen in zijn' voorgenomen' ruitertogt naar Amsterdam op te houden. Binnen den tijd van 10 dagen was de

Hollandsche waterlinie gesteld, en in weerwil dat Utrecht, Naarden, Woerden en Oudewater reeds door de van overwinning en overmoed dronken Franschen bezet waren, zag toch de trotsche *Lodewyk* moedeloos de geduchte waterlinie aan, waarachter het magtige, toen zoo grootsche Amsterdam, in hooggespannen gevoel voor nationaliteit, met verontwaardiging de vernederende voorstellen tot het koopen van den vrede, van de hand wees: Het had den weêrstand beproefd van den waterband waarmede het zich omwikkeld zag, en daaruit putte het de veerkracht die het zoo juist bijtijds aan den dag legde.

Wat was nu hetgeen *Frederik Hendrik* in 1629 deed uitvoeren en hetgeen Neêrlands tweede redder in den aanvang van het jaar 1672 beaamde, en op het einde van datzelfde en in het begin van het volgende jaar (alleen bij ontstentenis aan de noodige voorbereiding, te laat) uitvoerde, — wat was het anders dan de leiding van den weêrstand uit het hart des lands? Wij vragen het in gemoede den schrijver der *Punten* af, of wij ongelukkiger tijdvakken, of wij omstandigheden uit de vaderlandsche staat- en krijgsgeschiedenis konden aanhalen, die beter zouden passen voor de tijden die wij thans beleven, en of wij oorlogs-gevallen konden in overweging nemen, die er zoo vele omvatten, als die welke zich in 1629, maar vooral in 1672 voordeden? Wanneer men met eenige aandacht onze voorgaande redeneringen gelezen heeft over de wijzigingen die de Nederlandsche staat in de laatste jaren heeft ondergaan, alsmede onze beschouwing over deszelfs finantielen toestand en den staat van deszelfs strijdmiddelen en strijdkrachten, dan zal men ons, hopen wij, toestemmen, dat wij ons met regt konden beroepen op het jaar 1629, op het noodjaar 1672 en op de leiding welke *Frederik Hendrik* en *Willem III* gaven aan de verdediging en redding van het vaderland: Eene leiding die, in zin en beteekenis, de centrale weêrstand was, welke wij nu op eene eenigzins uitvoeriger schaal, voorbereid en ingerigt naar de nieuwere begrippen, naar onze tegenwoordige staats- en legerorganisatie, en eindelijk naar den toestand onzer finantiën en strijdmiddelen, wenschten, en die dan werkelijk ook, naar het schijnt, geprojecteerd is. Of nu de strekking van dat project overeenkomt met dat 't welk wij ons hadden voorgesteld, kunnen wij, door onbekendheid met de officiële bescheiden, niet nagaan; genoeg zij het voor ons, te mogen vooronderstellen, dat de oorlogsbelangen van Nederland blijkbaar van een dergelijk standpunt worden beschouwd.

Na al hetgeen wij nu hebben doen voorafgaan, gelooven wij te mogen vragen, of het ons gelukt is, onze eigenlijke bedoeling met de uitdrukking: *centralen weêrstand*, te doen kennen, of voor 't minst te doen vermoeden? De beide motto's, aan het hoofd onzer verdere ontwikkeling van het voorafgaande vertoog geplaatst, de uiteenzetting der aangehaalde punten van overweging, en de kleine geschiedkundige bijdrage, welke wij daaraan hebben geknoopt, zullen toch voldoende blijken hebben gedragen, dat wij geenszins een verdedigings-stelsel wilden huldigen, dat naar de defensie van de schildpad geleek, die bij het opdagen van gevaar zich in zijn onverbreekbaar reduit terugtrekt, zonder zijne krachten vooraf beproefd te hebben; en dat, zoo wij door leer en overtuiging, en bij overweging van den toestand onzer finantiën, onzer strijdmiddelen en strijdkrachten, al de nadeelen eener cordon-grensdefensie, en evenzoo de onmogelijkheid

en de ondoelmaticheid inzien eener gedeeltelijke, alleen en op zich-zelve staande grensverdediging, wij echter even verwijderd zijn van het denkbeeld, om die vastigheden op sommige van onze meest verwijderde grenzen, welke eenigen strategischen invloed op den eigenlijken centralen weêrstand kunnen uitoefenen, onbenut te laten.

Met het oog gerigt op de ongelukkigste tijdvakken onzer geschiedenis en op de nieuwere begrippen der oorlogsvoering, voor het bijzondere geval der landsverdediging, vermeenden wij, dat Nederland zich moest wachten van immer weder zoo onvoorbereid te kunnen worden overvallen als in 1672, 1787, 1793; tijdstippen waarin eene goed voorziene defensie van het binnenste gedeelte des lands, eene andere wending had kunnen geven aan de verdediging van den IJssel, de Maas en Waal.

Gaan wij alsnu over tot het maken van eenige gevolgtrekkingen en tot het ontwerpen eener nog duidelijker schets van datgene wat wij onder centralen weêrstand verstaan.

De eerste gevolgtrekking die ons als van zelve voor den geest moet komen, is de overweging, of het verzekerde behoud van de beide Hollandsche provinciën, thans denzelfden grooten invloed op het behoud van het volksbestaan kan uitoefenen, als in de tijdvakken die wij vlugtig hebben aangestipt, en of, in dat opzigt, onze vergelijking met opzigt tot den invloed van Parijs op de defensie van Frankrijk, steek houdt.

De invloed van Zuid- en Noord-Holland op het overige deel van Nederland, zal wel te algemeen erkend worden, dan dat wij het noodig achten, er lang bij te blijven stilstaan. Deze invloed moge ook al met de vorige tijdvakken onzer geschiedenis, aan de eene zijde, van aard en strekking veranderd zijn, aan den anderen kant is het echter genoeg blijkbaar, dat de centralisatie van het bestuur en de werking van den grooten handel die dáár gevestigd is, op de algemeene bronnen van het volksbestaan, de overige gewesten, om zoo te zeggen, afhankelijk maken van de twee eerstgenoemde. Wanneer wij daarbij een oog slaan op de bevolking van Zuid- en Noord-Holland, dan vinden wij (zie *Jaarboekje* 1842) dat zij bewoond worden door 992,898 zielen, terwijl de bevolking van het geheele rijk 2,951,145 zielen bedraagt. Die beide Hollandsche gewesten bevatten alzoo op hunnen bodem ongeveer juist het $\frac{1}{3}$ gedeelte der bevolking. Hunne ligging ten opzichte der zee en onzer rivieren, even als hunne bodemgesteldheid bieden de gelukkigste, elders onbekende gelegenheid aan tot eene volledige, onbedwingbare afsluiting, die door haren strategischen invloed, middellijk de beide provinciën Utrecht en Gelderland beschermt, te zamen met 505,089 zielen bevolkt. Ook een groot deel van Noord-Brabant, voornamelijk het gedeelte gelegen achter de strekking van 's Bosch tot Geertruidenberg, met eenige meer voorwaarts gelegen vastigheden — die men zou trachten te behouden — en eene bevolking van ongeveer 145,000 zielen, kan, door de strategische werking der afsluiting van Holland tot aan het Hollandsche Diep, en door het middellijk verzekerde Utrecht en Gelderland, als gedekt beschouwd worden. De staat- en krijgskundige invloed van de beide Hollandsche provinciën, strekt zich derhalve onmiddellijk en middellijk tot over de 1,658,937 zielen uit, d. i. meer dan over de helft der bevolking van het geheele rijk. Hoe groot het gewigt is van de statistieke waarde van dit cijfer der bevolking op al

de bronnen waaruit eenen defensieven oorlog moet gevoerd worden, zal ieder beseffen die slechts eenig denkbeeld van den oorlog kan vormen.

De staatkundige invloed van Parijs op Frankrijk, hebben wij vroeger vlugtig beschouwd, en het was die invloed voornamelijk, die tot de keuze van dit punt als hoofdreduit aanleiding heeft gegeven. Deszelfs ligging is, in krijgskundigen zin gesproken, op verre na niet in vergelijking te brengen met de ligging van Zuid- en Noord-Holland. De bevolking van Frankrijks hoofdstad is nagenoeg 180000 zielen geringer dan die der beide Hollandsche gewesten; doch ten opzichte der geheele bevolking van Frankrijk, is het verschil in de verhouding tusschen de bevolking van het hoofdreduit en van het geheele rijk zeer groot. Beschouwt men nu het onderscheid van volksaard, neiging en geschiktheid tot den oorlog — vooral wat het vraagpunt omtrent het improviseren van soldaten betreft — tusschen de bevolking der beide vergeleken hoofdreduits, in verhouding tot de geheele bevolking, dan wellicht, zou het verschil van die verhouding veel minder groot zijn. Hieruit gelooven wij de gevolgtrekking te mogen afleiden, dat, hoe groot het staatkundige gewigt en de invloed van onze hoofdstad ook mogen zijn, haar werkkring als hoofdreduit, geenszins in vergelijking kan gebragt worden met dien van Parijs, en dat het voor ons, als eene kleine, uit aard en neiging vredesgezinde natie, noodzakelijk is, eene grootere terrein-afscheiding, die door de natuur en statistieke overwegingen, als van zelve aangewezen wordt tot het bolwerk voor eenen centralen weêrstand te kiezen. Het staatkundig gewigt van Parijs, de krijgsvruchtige geest van zijne bevolking, zijne 40000 georganiseerde nationale gardes, en overigens 40000 voor de wapendienst nog zeer geschikte mannelijke inwoners, met al de kracht van beleidvol aangelegde versterkingen, zullen wellicht dezelfde uitwerking kunnen te weeg brengen van hetgene wat de natuur — de Voorzienigheid en het gezonde menschenverstand doe het ons behouden, — wat liefde voor onafhankelijkheid en voor nationaliteit bij ons zou wrochten. Wij herzeggen hierbij met den franschen kapitein-ingenieur *Grivet*: « Les capitales purement militaires ne sont bonnes que dans les états despotiques, là où un peuple façonné à la servitude, se plait sous le joug antique et détecte l'étranger comme une nouveauté; mais pour les peuples qui aiment la liberté, surtout pour qu'elle favorise leur industrie et leurs jouissances sociales, les vraies capitales à défendre sont les grands centres de population.» En alweder doen zich daarbij de beide Hollandsche gewesten levendig aan onzen geest voor.

Eene tweede gevolgtrekking en vergelijking moeten wij alsnu overwegen, namelijk het gewigt, dat men in Frankrijk gehecht heeft aan *de groote vryheid van beweging, welke aan de mobiele legers geschonken* wordt door de versterking van Parijs, en die ook wij aan onze lands-defensie toedachten, wanneer zij gesteund werd en, om zoo te zeggen, voortvloeyde uit een onneembaar reduit.

Alles wat wij, in dat opzigt, over Frankrijk gezegd hebben, zal voldoende geweest zijn; wij willen er dus niet weder bij verwijlen, om alleen bij onze oorlogsbelangen te blijven stilstaan.

Uit onze overwegingen betreffende de wijzigingen welke het koninkrijk der Nederlanden, *de par les dispositions de la sainte Alliance*, ondergaan heeft *de par la force des circonstances*.

et de la diplomatie, hebben wij getracht te betoogen, dat wij in bijzondere oorlogsgevallen, evenzeer door Frankrijk, als door Duitschland kunnen bedreigd worden, en dat de medewerking of welke steun van Engeland behoort tot eventualiteiten, tot de werking van aangeboden schadeloosstellingen, of tot den invloed *des faits accomplis*; en eindelijk, dat het tegenwoordige koninkrijk, voor alle denkbare gevallen, er op zal moeten gevat wezen, een zoodanig stelsel van verdediging aan te kleven, dat het vooruitzigt opent, van zich zóólang met waardigheid te zullen kunnen staande houden, tot de staatkunde werkzaam kan zijn ons bondgenooten te verschaffen, en wij genoegzaam achtung en eerbied hebben ingeboezemd, om den steun van magtige bondgenooten waardig te zijn.

Voor dit geval kan en moet men zich verplaatsen in de jaren 1629 en 1672, toen de val van het Gemeenebest werd voorgekomen door de afsluiting van Holland en door de vrijheid van beweging die daardoor aan de veldlegers gegeven werd, om daartegen over te stellen de gebeurtenissen van 1787 en 1795, toen men den invloed ontwaar werd van het niet tot ernstige defensie voorbereiden van dat gedeelte lands, dat ons vroeger gered had. Ook dit geschiedkundige gedeelte hebben wij overwogen, en herinneren er slechts aan, om te doen gevoelen, dat wij op dezelfde wijze als in die jaren, kunnen overrompeld worden.

Met terugblik dan op alles wat wij hebben voorgedragen, en bij de herinnering aan 't geen wij gezegd hebben over den numerieken toestand en den aard onzer dadelijk gereed zijnde strijdkrachten en den benodigden tijd om de overige beschikbare levende weërbaarheid te mobiliseren, zal het niet moeilijk vallen te betoogen, dat er niet alleen geene *vryheid van beweging* zoude gelaten zijn, maar dat er zelfs geen troep zou voorhanden wezen, *om zich te bewegen*, wanneer men alleen op het oog had om de vastigheden in Limburg, Noord-Brabant, Staats-Vlaanderen en Zeeland, aan de Maas, aan de Waal, aan den IJssel, in Drenthe, Groningen, en aan onze Noordsche zeegaten, zelfs zwak te bezetten. Immers, als men zich tot eene lijdelijke grens-defensie wilde bepalen, in de hoop van den vijand op te houden, dan zoude men, in het geval van eenen uit het zuiden opdagenden vijand, noodig hebben: Voor de verdediging van de Maaslinie, mede als eene flankstelling, in Limburg 12 à 14000 man; in Staats-Vlaanderen en Zeeland 8 à 10000 man; in Noord-Brabant, voor de bezetting der vestingen en liniën, 20 à 25000 man; in Gelderland en voor de bezetting der IJssel-linie 12 à 16000 man; in Groningen en Drenthe (voor het vooronderstelde geval) 4 à 6000 man. Dit voorzeker niet overdreven getal zou reeds 56000 à 71000 man tusschen wallen en achter liniën opsluiten, terwijl hunne strategische werking, bij het gemis van een mobiel leger, zoo niet geheel verlamd, toch zoodanig beperkt zou wezen, dat zij onvoldoende zou zijn om invloed uit te oefenen op de operatiën des vijands, bij wien men het voornemen, om het onvoorbereide centrum des lands te overweldigen, toch dadelijk moet vooronderstellen. Wanneer men nu dien vijand slechts op 100000 man sterkte schat, dan kan men uit de ligging en dispositie onzer vastigheden in de genoemde gewesten, opmaken, dat hij nauwelijks 60000 man zal behoeven, om al die sterkten en liniën in échec te houden, en 40000 man zal kunnen bezigen, om over de IJssel-linie door te dringen en het onvoor-

bereide hart des lands, met het in organisatie zijnde overige deel der volkswapening, in korten tijd te bedwingen. Bij dit alles zijn wij nog van de vooronderstelling uitgegaan, dat de 56000 man, als minimum, dadelijk gereed waren om ze in de vastigheden te kunnen opsluiten, en dat zij, in weêrwil van het gemis aan den zedelijken en physieken steun eens mobielen legerkorps, zich kordaat zouden handhaven. De onmogelijkheid van dat alles, kan men echter opmaken uit onze vroegere overwegingen.

Neemt men aan, dat Groningen en Drenthe, met de IJssel-linie, geheel of voor een groot deel kunnen ontbloot worden, tot vorming van een mobiel korps in Noord-Brabant, ten einde de defensie van dit aangevallen gedeelte, alsmede die van Limburg te kunnen ondersteunen, en dat men tot datzelfde einde, ook de vastigheden aan die zijde minder sterk konde bezetten, dan vragen wij, of dat veldleger genoegzame vrijheid van beweging zoude bezitten tot het maken van krachtige diversien, of tot het terugtrekken achter onze hoofddefensie-lijnen? Dat men daardoor den vijand zoude verplichten, een groot gedeelte van zijn leger in Noord-Brabant en in Limburg bezig te houden, geven wij gaarne toe; maar men zal ons dan toch ook wel willen toestemmen, dat het onvoorbereide centrum, of dat gedeelte des lands welks val het bezwijken van den Staat zou ten gevolge hebben, door een des te kleiner gedeelte van 's vijands leger zoude kunnen bedwongen worden. En daar wij nu hebben aangenomen, dat een vijandelijke aanval wel altijd met groote overmagt zal geschieden, zoo volgt hieruit, dat men door het ontblooten van dat centrum, juist de wenschen des vijands zoude in de hand werken, zonder dat men aan het ten koste daarvan zamengestelde veldleger, de zoo hoog noodige vrijheid van beweging geschonken had.

Het is intusschen waarheid, dat men van het midden af der voorgaande eeuw, aldus dacht over de defensie van het land, en dat men later dezelfde beginselen heeft zien ontwikkelen, in weêrwil dat de geschiedenis van dien tijd de noodlottige gevolgen dier denkwijis heeft geboekstaafd. Het jaar 1795, met de ijverige, doch vruchteloze pogingen van den erfprins van Oranje te Gorinchem, om de verdediging van het hart des lands te organiseren toen het te laat was, zijn daár tot onze leering, en voor het besef dat men de lessen van vroegere tijdvakken vergeten had. De indruk der laatste overweldiging en verneering van den Staat is levendig gebleven, is, door eene verkeerde beoordeeling der geschiedschrijvers, in de vrij algemeen gedeelde overtuiging overgegaan, dat Nederland nimmer in staat zoude zijn, zijne onafhankelijkheid of onzijdigheid, eenen geruimen en voldoende tijd te handhaven tegen overmagt! Het is waar, dat men, bij het miskennen van hetgene wat de natuur ons geschonken heeft voor onze defensie, en van 't geen wij door de kunst en met een weinig staatswijsheid zouden kunnen daarstellen, de dierbaarste volksbelangen kan verzaken, en misdadig handelen jegens de voorregten ons, onder het bestuur der Voorzienigheid, door het voorgeslacht nagelaten. Ook niet minder waar achten wij het, dat bij het vasthouden aan de verdedigingsbeginselen, die tot eene lijdelijke versnippering leiden van onze grootendeels slechts op papier staande levendige weërbaarheid, niet alleen alle offeringen die aan de landsverdediging gebragt zijn, maar ook de gelegenheid om de volkswapening behoorlijk mobiel

te maken, en daarmede de eer, de waardigheid en de onafhankelijkheid van den Staat, zouden verloren gaan.

De overmagt, waarmede wij kunnen bedreigd worden, vordert alzoo gebiedend, dat in de eerste plaats dat gedeelte des lands, welks behoud het bestaan onzer onafhankelijkheid kan blijven verzekeren, ook het eerste voorzien worde; dat hetzelfde steeds zóó voorbereid zij, dat het binnen deszelfs ruimte de verzekerde organisatie onzer volkswapening toelaat, den moed en het vertrouwen kan doen behouden, en tevens de gelegenheid opent tot dadelijke vorming van een mobiel legerkorps, 't welk onze hoofdrijvers kan gadeslaan, en waaraan zoodanige vrijheid van beweging geschonken wordt, dat het zoowel achter den IJssel, als uit Noord-Brabant, de operatielijniën des vijands kan bedreigen. Naar ons gevoelen kan alleen eene zoodanige dispositie den vijand tot omzigtigheid dwingen, met andere woorden: ons den noodigen tijd en de gelegenheid schenken om den algemeenen weêrstand in werking te brengen.

Werpen wij nu nog eenen vlugtigen blik op de gesteldheid en uitgestrektheid van het door ons bedoelde centrum des lands.

In *extenso* genomen, zien wij dat centrum begrensd, als te beginnen bij het Haringvliet, verder langs het Hollandsch Diep, de Merwede, de Maas, de Waal, een gedeelte van den Rijn en den IJssel opwaarts tot aan deszelfs uitmonding, de oosterkusten van de Zuiderzee, langs den Helder en zoo afwaarts langs onze Westerstranden tot en met het land van Voorne.

De uitgestrektheid dezer natuurlijke binnen-watergrenzen, is reeds van dien aard, dat eene *regstreeksche verdediging* van al de overgangspunten, oneindig meer strijdkrachten en strijdmiddelen zoude vorderen, dan ter beschikking staan. Zij zou daarenboven strijden met de nieuwere, op de ondervinding van de laatste oorlogen steunende begrippen der oorlogsvoering. Te regt zegt *Clausewitz (Vom Kriege, II. Theil)* dan ook over eene dusdanige verdediging:

« Ueberhaupt wird, so wie im Kriege Alles fehlschlägt, was man nicht mit klarem Bewusstsein, mit ganzem und festem Willen thut, auch eine Flussvertheidigung schlechten Erfolg haben, die gewählt wird, weil man nicht den Muth hat dem Gegner in offener Feldschlacht entgegenzutreten, und hofft, dass der breite Fluss, dass tiefe Thal ihn aufhalten werden. Da ist so wenig von wahren Vertrauen zu der eigenen Lage die Rede, dass gewöhnlich Feldherr und Herr voll der besorglichsten Ahnungen sind, die denn auch schnell genug in Erfüllung zu gehen pflegen.»

Eene goed georganiseerde *middelleyke* verdediging, d. i. met eene krachtige centraal-stelling van de hoofdmagt der verdedigers, waarvan een deel vrijheid heeft om zich naar alle zijden van de buitenste grenslijn te bewegen, met eene gesteunde en verzekerde stelling *buiten* die linie, welke de op de waterlijnen gerigte operatielijniën des vijands flankeert, geven aan eene dusdanige waterlinie de kracht, welke eene postenpositie nimmer kan bezitten. Die kracht wordt verhoogd, wanneer de verdediger overtuigd is van de onbedwingbaarheid der centraal-stelling, terwijl de vijand vooruitziet, dat hij dan eerst met de grootste zwarigheden, die natuur en kunst kunnen opleveren, zal moeten kampen, als hij den voorgestelden overtocht zal bewerkstelligd hebben, terwijl de flankstelling der verdedigers buiten de waterlinie,

alsdan met al haar strategisch gewigt in werking kan komen. Daarentegen zal de zekerheid, dat de centraalstelling voor geene hardnekkige verdediging vatbaar is, den stouten vijand al de gevaren van eenen rivier-overgang en dat de verdedigers in zijne flank staan, moedig doen trotseren, omdat hij met het bedwingen van het hoofd-object, tevens het groote doel van den veldtocht bereikt.

De centrale en de flankstelling moeten derhalve voor eene onmiddellijke, de buitenste binnen-grenslijn voor eene goed begrepene middellijke defensie geschikt wezen, waaruit dan ook de flankstelling eene hoogere waarde en kracht kan ontleenen.

Laat ons dan nu zien, welk gedeelte van het centrum des lands het beste geschikt zou zijn, om tot centraal-stelling en onmiddellijke of regstreeksche plaatselijke defensie te kunnen dienen.

Wanneer wij mogen aannemen, dat het Haringvliet en het Hollandsche Diep op eene voldoende wijze door onze zeemagt beschermd kunnen worden, dan moeten wij de Merwede voorbij Gorinchem, de Waal, den Rijn en den IJssel langs gaan, en ons van de uitmonding der laatste rivier, dwars over de Zuiderzee, tot in het IJ ophouden. Ook dit gedeelte is met water omzoomd, en bevat grootendeels lage landen, kanalen, kleinere rivieren, door kunst daargestelde waterkeeringen, vestingen, liniën en versterkte posten, allen bijzondere afsnijdingen (kommen en engten) voor meer of minder hardnekkige verdediging geschikt, uitmakende. De eerste stelling welke wij in deze ruimte aantreffen, is de zoogenaamde Amsterdamsche linie, eene linie welke door den Hertog van Brunswyk, door Napoleon, en later door Clausewitz, in zijne geschriften, onneembaar geacht werd. De droogmaking van het Haarlemmermeer zal echter grooten invloed op den oorspronkelijken toestand uitoefenen, zoodat de kunst weder zal moeten te hulp geroepen worden, om de voormalige kracht dezer linie, geheel of gedeeltelijk te behouden, indien zij namelijk noodzakelijk geoordeeld wordt; iets dat sommige ingenieurs, welke zich met de studie van ons verdedigingsvermogen hebben bezig gehouden, betwijfelen. Het hoog bestuur schijnt echter eene zeer groote waarde te hechten aan de verzekering van dit gedeelte, als hoofd-reduit van de zoogenaamde Utrechtsche of nieuwe Hollandsche linie, die als eigenlijke hoofd-afscheiding, of als centrale weêrstands-ruimte gekozen is, en uit den aard harer gesteldheid daartoe wel gekozen moest worden. Deze linie zich uitstrekkende van de Zuiderzee oostwaarts van Utrecht en Gorinchem, alsmede van Woudrichem door het land van Altena tot aan den Biesbos, zoude de beide provinciën Holland moeten beschermen. Tusschen de laatste en de Amsterdamsche linie, treft men de beroemde water-barrière aan, welke Lodewyk XIV op zijnen zegetocht stuitte, en ook vroeger reeds aan Montecuculi ontzag inboezemde, namelijk de eigenlijke Hollandsche linie, waarvan men het noordelijk deel voor de nieuwe Hollandsche linie gebruikt heeft. Zij begon te Muiden, langs de Vecht tot aan Nieuwersluis, en ging, van daar westwaarts zich uitstrekkende, langs Woerden, Oudewater, Schoonhoven, tot aan de Lek, welke rivier in de linie werd opgenomen tot beneden Kuilenburg, terwijl haar uiterste rechter vleugel met de tegenwoordige nieuwe Hollandsche of Utrechtsche linie, een en hetzelfde vak uitmaakte. De kracht en het weêrstandsvermogen der oude linie is door de door ons aangehaalde daadzaken gestaafd, terwijl hare ligging onder

het peil der laagste Zuiderzee-ebbe, voor alle jaargetijden eene spoedige onderwaterbrenging harer inundatie-stelling veroorloofde en nog zou veroorloven. Deskundigen beweren dan ook, dat die oude linie een nog meer verzekerd reduit voor de nieuwe Utrechtsche linie zoude opleveren, dan de zoo even genoemde Amsterdamsche nieuw ontworpen defensie, vooral wanneer men aan den regter vleugel der eerstgenoemde linie eene meer achterwaartsche strekking gaf, haar zoodoende werkelijk scheidde van de Utrechtsche linie, en ze ten slotte, door het opmaken harer vroegere posten en het aanbrengen van eenige geslotene werken, behoorlijk verzekerde. Wij kunnen ons hier niet in bijzonderheden verdiepen, noch mogen het op ons nemen, om, door eenige bescheiden van meer begaafde en deskundige vrienden voorgelicht, onze eigene inzichten daaromtrent bloot te leggen, omdat ons dit als van zelf op die bijzonderheden zoude brengen. Genoeg ook zij het, aan te toonen, dat de natuur en de kunst hier alles gedaan hebben, om de zoogenaamde Utrechtsche linie, tot aan den Biesbos, te beschouwen als de grenzen van de ruimte waaruit de centrale weêrstand zoude moeten uitgaan, en die voor eene regtstreeksche verdediging gepast of geschikt te maken is, terwijl zij slechts een helder doorzigt en eenige gedeeltelijke opofferingen vereischt, om in haar, of achter haar, in eene voor de defensie voldoende tijdruimte, de noodige inundatiën te kunnen stellen. Wenschenswaardig zal het echter altijd blijven, dat men bij de voltooiing der linie bedacht zij, dat zij de *retours offensifs* gemakkelijk zal moeten toelaten.

Tusschen dit centrum en de buitenste binnengrens, namelijk de IJssel, is eene ruimte, welke hooge terreinen bevat, al-zoo geschikt is voor eene offensieve defensie van het afgescheiden centrum, en waarin eene mobiele magt, regts geflankeerd door de bezette en door groote rivieren gesteunde Betuwe, links gedekt door de Zuiderzee, de minder sterke IJssellinie kan gadeslaan. In vroegeren tijd heeft men deze ingeslotene ruimte te groot beschouwd, om ze zonder onmiddellijke defensie te laten; daarbij van de vooronderstelling uitgaande, dat de overgang van den IJssel, in weerwil van de IJsselvestingen, ligtelijk te bewerkstelligen zoude zijn, en dat de vijand met overmagt op het in de Veluwe geplaatste verdedigingskorps konde vallen, en zoodoende hetzelfde tegen de Utrechtsche waterlinie lam konde drukken. Daarvoor had men de zoogenaamde Grebbe-linie, als een tweede ophoud-punt van den IJssel af, gekozen, om te dienen tot eenen verwerenden terugtogt van het mobiele korps, ten einde zoodoende tijd te winnen tot het verder in order brengen van het groote reduit. De wijze van daarstelling dezer linie en de aard harer werken duiden genoegzaam aan, dat de ontwerpers niets anders voor hadden dan eenige dagen tijd te winnen, ten einde geregeld achter de hoofllinien te kunnen wijken. De voordeelen en de doelmatigheid dezer laatste linie is dikwerf door deskundigen betwist, terwijl anderen, even zoo geroepen een oordeel te vellen, het groote nut van deze tijdelijke barrière hebben getracht te betoogen. Onbetwistbaar is het, dat de Grebbe-linie geen' onaanzienlijken steun geeft aan de middellijke verdediging van den IJssel, zowel in physieken als in morelen zin, terwijl zij tevens zijdelings kan medewerken tot het behoud en de vrije gemeenschap met de Betuwe. Het komt er slechts op aan hare waarde te be-

grooten, naar den vermoedelijken duur van haren weêrstand, en daarna de som te bepalen, om haar daarvoor weder in defensieven staat te brengen. De commissie die voor het onderzoek harer waterwerken is benoemd, geeft een duidelijk blijk, dat het hoog bestuur deswege met ontwerpen zwanger gaat. In het algemeen belang der verdediging is het te hopen, dat hare waarde, als middel van oponthoud en tijdwinning, niet moge worden overschat, ten einde geene opofferingen te doen, die welligt elders, vooral voor de verzekering van het afgesneden centrum, grootere diensten zouden kunnen doen.

De IJssel is altijd als eene zwakke en niet regtstreeks te verdedigen linie beschouwd, zooals zij dan ook werkelijk getoond heeft niet sterk te zijn, wanneer zij, evenals de overige defensiemiddelen, onvoorbereid aangevallen, om zoo te zeggen overvallen werd. Zou echter diezelfde IJssel eene zwakke barrière blijven, als hoogere staatswijsheid de regering en het volk bestuurt in het maken van die voorbereidingen gedurende den vrede, welke het hart des lands voor elke overrompeling, en tegen elk oorlogsgeval zou moeten beveiligen? Wij gelooven het niet, en de aarzeling der Pruisen in 1814, om deze linie te overschrijden, is reeds eene daadzaak, die wij tot staving kunnen bijbrengen, ofschoon destijds het centrum slechts zwak bezet, en de geest des volks nog daarenboven afkeerig van defensie was. Ook de hertog van *Brunswyk* zou ze in 1787 niet zoo stout hebben overschreden, indien niet de gunstigste omstandigheden hem tot dat «*Waagstuk*» (door hem-zelf en sterker nog aldus door *Clausewitz* genoemd) hadden uitgelokt. Men vergeete toch niet, dat een vijand, welke een' voor de oorlogsvoering moeilijk, en een' dusdanig doorsneden bodem gaat betreden als hij achter en zelfs nog vóór den IJssel zal aantreffen, zelfs de geringste waterafsnijding als eenen wezenlijken hinderpaal beschouwt. Naar onze gevoelens is de IJssel wel degelijk het oostelijk complement tot de inwendige defensie, als men slechts zijne beste krachten niet verspilt aan eene door *vastigheden* beperkte oeverdefensie, maar zich, volgens de ideeën van *Clausewitz*, tot eene verdediging bepaalt, die uit eene vereenigde achterwaartsche centrum-stelling van een mobiel korps, met eene vaste flankstelling paart, waardoor de vijand in zijne rugwaartsche operatielinie en zelfs bij zijnen overgang in het centrum bedreigd wordt. Eenige passagère vastigheden achter het midden van den IJssel en op twee of drie uren afstands van zijne boorden gekozen, zouden, onzes inziens, veel beter den overgang kunnen betwisten, dan de drie vestingen welke men bij dien stroom aantreft, vooral wanneer er omstreeks het confluent van Rijn en IJssel een versterkt kamp gelegen ware, met verzekerde overgangen op de drie oeverbodems.

Eene goede verdediging van den IJssel beschouwen wij doelmatig, noodzakelijk en zeer mogelijk, zoodra men de verdediging van het geheel slechts doet steunen op, en doet uitgaan van een onneembaar groot reduit, waarin al de middelen tot voeding van den oorlog vereenigd zijn: Doelmatig om dat zij den vijand moet ophouden; noodzakelijk omdat zij de Betuwe middellijk mede beschermt, en deze landstreek de gelegenheid moet openhouden, om het initiatief, voor het hervatten van het offensief, nimmer uit de handen te geven, en zoodoende vrijheid van beweging moet laten aan de zich suc-

cessief versterkende mobiele strijdkrachten; mogelijk eindelijk, omdat de voorbereiding tot de houdbaarheid van de Betuwe, gebiedend een vast steunpunt vordert, ingerigt voor eene offensieve verdediging, juist daar ter plaatse waar men eene flankstelling voor den IJssel zoude kiezen.

Door het bezit van den IJssel met deszelfs overgangspunten, worden de Provinciën Drenthe, Vriesland en Groningen, middellijk beschermd, voor 't minst tegen eenen vijand, die uit het zuiden komt opdagen, en die bewust is dat de voornaamste krachten van het rijk achter die linie verzameld zijn, en nog dagelijks in sterkte winnen. Sommigen beweren, dat men daarvoor het Kamper eiland tot eene versterkte flankstelling voor den IJssel en Drenthe moest maken, waarin zich een groot deel van de volkswapening der drie noordsche Provinciën zoude kunnen organiseren, ten einde, gelijktijdig met de positie aan den oorsprong der rivier, de IJsellinie te verdedigen. Hoe het ook zij, hare verdedigings-inrigtingen moeten slechts niet zoo hoog in waarde gesteld worden, dat eene tijdelijke vijandelijke in bezitneming den moed zoude kunnen doen dalen, even als zij vroeger de verslagenheid algemeen maakte bij den val van Zutphen en Deventer. Ook daarom moet men het behoud van het centrum doen voorkomen, als de *conditio sine qua non* van ons volksbestaan, en het werkelijk als zoodanig voorbereiden en inrigten.

Wij hebben doen gevoelen, dat eene lijdelijke defensie van het centrum, alleen in den hoogsten nood en als alle overige defensie-middelen ons ontvallen waren, nog de onafhankelijkheid van het rijk zoude waarborgen, en den steun van bondgenooten kunnen verschaffen; doch het goed besef van den weerstand, die van het voornaamste deel des rijks uitgaat, brengt mede, dat men reeds van den beginne af, dat centrum *strategisch* moet kunnen beschermen. Het bezit van een groot deel van Noord-Brabant, gaf in 1629 en in 1672 daartoe eene gunstige gelegenheid. Wanneer men de positie van dat gewest, de gunstige ligging der vestingen 's Bosch, Geertruidenberg, het half gesloopte Heusden, en van den Bommeler-waard (voor de gemeenschap met de Hollandsche en Geldersche positiën) nagaat, en die uitmuntende inundatie-linie in al hare deelen en bijzonderheden beschouwt, welke door de daarstelling van het geprojecteerde Noord-Brabandsche kanaal, in alle seizoenen zal kunnen gesteld worden, dan wordt het duidelijk, dat dit gedeelte het natuurlijk *zuidelijk* complement is tot den centralen weerstand. Zijn de versterkte kampen van Vucht en Hintham behoorlijk en doelmatig ingerigt, het bezit van het eenmaal uitgevoerde Noord-Brabandsche kanaal door enkele goed geslotene fortificatie-werken verzekerd en door Grave gesteund, en evenzoo de voor offensieve bewegingen geschikte stelling bij Sprang daargesteld, dan wordt ook een groot deel der Maaslinie strategisch behoed. Het eenvoudig vasthouden van Breda en Bergen-op-Zoom, als voor- en flankposten, zou dan de volkswapening in die gedeelten der provincie kunnen bevorderen, en die vestingen dan nog kunnen dienen tot steunpunten voor de bewegingen van een mobiel korps, terwijl er enkele gevallen denkbaar zijn, dat deze beide plaatsen subjecten zouden kunnen worden. Een gedeelte van Zeeland wordt zelfs eenigzins middellijk door Bergen-op-Zoom gedekt, welke dekking dienstbaar kan worden voor het rustig voortzetten der volkswapeningen in dat gewest.

Wanneer men nu het aangewezen gedeelte van Noord-Brabant behoudt, met de bedoeling om den strategischen werkring van den centralen weerstand meer uit te breiden, en deszelfs kracht zoodoende te verhoogen, dan wordt er door dit gezigtspunt, betrekkelijk, niet veel vereischt om de vastigheden in dat gedeelte te kunnen behouden. Een vaste krijgskundige regel toch is het, dat de grootste zedelijke en stoffelijke kracht der vestingen gelegen is in de strategische vrijheid der mobiele strijdkrachten, waardoor de vestingen als van zelve in het bezit van haar strategisch vermogen blijven.

Het behoud van de vaste punten in Staats-Vlaanderen welke, in zekeren zin, de scheepvaart op de Schelde beheerschen, achten wij van te veel belang, dan dat wij het zouden voorbij zien. Dat behoud vordert echter een betrekkelijk gering aantal strijdkrachten, omdat de marine, ja zelfs de handels-marine, hier hulpmiddelen genoeg zoude aanbieden, om door eenige weinige troepen der landmagt ondersteund, dit gedeelte, buiten den centralen weerstand begrepen, behoorlijk te kunnen beschermen.

In de bijzonderheden van de defensie zelve te treden, en aan te toonen, op welke wijze zij zou kunnen werken op de verdediging van het centrum, en op die van de nabijgelegene landstreken, zou ons te ver buiten den kring voeren, dien wij getrokken hebben. Wij moesten ons, om ligt te beseffen oorzaken, slechts tot den ruwen omtrek van de werking des centralen weerstands bepalen, ten einde aan te toonen, dat hij zich verder uitstrekt dan het reduct van den vreesachtigen schildpad.

«Lorque le calme de la paix laisse à un gouvernement le temps nécessaire pour former des plans de défense prémédités, il est incontestable que les fortifications doivent jouer un rôle important dans ces plans.» Zoo is het ook hier, doch niet in dien lijdlijken zin, welke de vesting-bouwmeesters wel eens aan de vestingen geven en daarbij de eigenlijke veldgenie-wetenschap uit het oog verliezen. Reeds te lang heeft de *vestingbouw-liefhebbery* geknaagd aan de geldbronnen der staten, en het wordt eindelijk tijd dat de veldingeneurs te voorschijn treden, tot herstel, het ontwerpen en opbouwen van zoodanige vastigheden, die uit haren aard en hare ligging eenen gunstigen invloed kunnen uitoefenen op het hoofddeel der defensie. De door ons aangewezen vaste punten, gelegen buiten de limieten van het afgesneden centrum des lands, zullen, volgens onze beschouwingen, moeten dienen: 1°. Tot oponthoud en verdeling der vijandelijke strijdkrachten; 2°. tot het inboezemen van omzigtigheid, waardoor tijd gewonnen wordt, maar voornamelijk 3°. tot het begunstigen, ja *mogelijk maken* van de tot het hoofddeel der defensie behoorende *retours-offensifs*. Bepaalt men zich daarbij, en houdt men zich aan het voornemen, om de noodig geachte defensie-middelen, zooveel als derzelve aard en de omstandigheden toelaten, tevens tot voordeel van de schatkist en tot gerief van den landzaat in te rigten, zooals o. a. met het geprojecteerde Noord-Brabandsche kanaal zou plaats hebben, dan voorzeker zullen de gevorderde opofferingen niet te zwaar drukken, en welligt bereidvaardiger worden opgebracht, wanneer zij eenige renten zouden kunnen afwerpen (1). Bij den neteligen toestand onzer finantien, moge

(1) Wanneer men zich dan voor goed van den ouden slenter ontdoet, dan zouden er nog houderde, ja duizende bunders vestinggrond, voor-

men thans wel als een onwrikbaar beginsel en als algemeene leus aannemen: geene versterkingen dan die, welke strekken moeten, om een des te grooter getal levende strijdkrachten mobiel te kunnen maken, daaraan meer vrijheid van beweging te geven, en dus eenen grooten strategischen werkring te verschaffen; geene kosten meer voor onderhoud van werken en militaire gebouwen, in die vastigheden, welke eigenlijk niet meer behooren tot het een of ander hoofd-idee der defensie; geen onnutte verspreiding van het reeds voor de hoofdverdediging zoo karig bestaande materiëel; geene veranderingen uit zucht naar verandering, en alleen die uitgevoerd welke eene *dadelijke bezuiniging* beoogen, of werkelijk doelmatig, nuttig en noodzakelijk zijn, voor het hoofddefensie-plan.

Voor al deze details is er veel te wikken en te wegen, doch ook daartoe wordt vereischt eene meer volledige kennis van het hoofdplan zelf, opdat een ieder in zijnen werkring, hetzij groot of klein, kan medewerken, en zijne voorstellen dien-aangaande kan ontwerpen en opmaken, alles goed ineengevat, en dat er geen *cent* besteed worde dan eenig en alleen in het voordeel van het hoofd-idee, 't welk Nederland tegen slooping en vernedering zal moeten waarborgen. Wij beamen het, met ieder die het wel meent, dat de toestand van 's lands geldmiddelen, gebiedend, eene dusdanige te zamenwerking en openbaarheid, vordert (1) om den landzaat de overtuiging te geven, dat zijne opofferingen zullen strekken tot het behoud der eer, der waardigheid en zelfstandigheid van zijn vaderland, en tot *verzekering* van het staatscrediet, zonder welke geen rijk duurzaam kan bestaan, zonder welke de persoonlijke bezittingen en door eigen vlijt, of door der ouderen nijverheid verkregene kapitalen, nimmer verzekerd zijn.

Met zulke gezindheden en beginselen voor de defensie, zal het zelfs in de thans zoo drukkende, alle geestkracht verlamende, en de toekomst verduisterende omstandigheden, geenszins tot de onmogelijkheden behooren, om aan onze oorlogsbelangen successief te voldoen. Bij het wandelen op eenen dusdanigen weg naar een vereenvoudigd en desniettemin krachtiger defensie-stelsel, zal tevens het finantieel belang van den staat het minste te lijden hebben, en door den tijd weder goed kunnen maken datgene waarvan een billijk en regtvaardig oordeel onze vaders en ook het levende geslacht heeft beticht.

Wij zouden nu ten slotte nog eenige gevolgtrekkingen moeten opmaken uit onze beschouwing der strijdmiddelen en strijdkrachten. Deze zijn niet moeilijk, dewijl de meer beperkte verdedigingsruimte als van zelf den weg daartoe aanwijst, en elke versnippering of onnutte verspreiding weert.

Uit hetgeen wij over het onderhavige onderwerp gezegd hebben, vloeit voort, dat alles moet gedaan worden, om zoo spoedig mogelijk een behoorlijk uitgerust en doelmatig ingedeeld veldleger op de been te brengen, en dat daaraan de grootst mogelijke vrijheid van beweging moet kunnen geschon-

deelig benut kunnen worden. Men roepe slechts bepaalde voorstellen in, uit elke vesting, met de advijzen van landbouwkundigen, of benoeme daartoe eene dirigerende commissie van ingenieurs.

(1) Het vast toegesloten geheim archief zal meer schaden dan nut doen. De tijden waarin de arke des verbonds eenen magischen invloed op het volk van Israël uitoefende zijn voorbij; het volk wil thans overtuiging, en gelooft niet meer aan mirakelen, die achter de *gordijn* verborgen zijn.

ken worden. Voor het laatste geval wordt het noodzakelijk geoordeeld, dat de vastigheden, behoorende tot den onmiddellijken of tot den middellijken centralen weêrstand, bezet en verzekerd zijn. Het aangewezen gedeelte van Noord-Brabant, de vestingen Grave en Nijmegen, en de noodig geoordeelde verzekerde flankstelling, aan of nabij het confluent van Rijn en IJssel, zijn de punten die eene dadelijke voorziening vereischen. Het onder de wapens zijnde gedeelte van de permanente wapenmagt, zou op verre na niet voldoende wezen om daarin te voorzien; — ook zou dit gedeelte dadelijk geroepen worden voor de zamenstelling van een mobiel korps, dat zich successief zoude versterken uit de te wapen geroepen verlofgangers der vorige ligtingen, en door de reserven, naarmate dat zij uitgerust en geoefend werden, en gedeeltelijk door de mobiel gemaakte schutterij zoude kunnen vervangen worden. Naarmate nu dat mobiele korps sterker en beweegbaarder werd, naar die mate ook zoude, volgens onze beginselen, de sterkte van de bezettingen in de vastigheden kunnen verminderen, omdat zij middellijk door het veldleger gesteund werden. Hare eerste voorziening zou derhalve, met ons gebrekkig stelsel van volkswapening, de grootste zwarigheden opleveren. Dit kan echter geenszins beschouwd worden als een argument tegen het stelsel van defensie dat wij hebben ontwikkeld, omdat de eerstbedoelde moeilijkheid, bij elke andere wijze van verdediging, zich nog meer zoude doen gevoelen, en eene nieuwe wettelijke bepaling in het eerste zou kunnen voorzien.

Naar onze wijze van zien, en naar de statistieke opgaven welke wij hebben kunnen magtig worden, zou elk *buitenvak* van den centralen weêrstand, een voldoende aantal dienstplichtige bewoners bevatten, tot eerste voorziening en versterking van de bezettingen der vastigheden in elk dier vakken gelegen, die derhalve bij eene vooraf bekende bestemming en indeeling, zich dadelijk zouden kunnen sluiten aan de gedeelten der staande armee, welke noodzakelijkerwijze daarin voor de eerste instructie of oefening zouden moeten achtergelaten worden. Eene districtsgewijze indeeling voor de bezetting van naastbijgelegene versterkte punten, zou daarenboven nog dat voordeel hebben, dat zij, die volgens de wet geroepen worden om de wapens op te vatten, en hunne bedreigde en niet genoeg beschermde woonoorden zouden moeten verlaten, ook hunne kostbaarste goederen in die vastigheden in veiligheid konden brengen, 't geen hen nog meer zou binden aan de verdediging eener sterkte, welke meer dan hun persoon beveiligde. Vooral zou een zoodanig mobielmakings-plan van groot nut en gewigt zijn voor Noord-Brabant, dat dadelijk in den kortst mogelijken tijd zoude moeten voorzien worden. Zeeland en de weinige punten in Staats-Vlaanderen, die, met behulp van de zeemagt, door hunne ligging reeds zoo sterk zijn, bieden daarenboven genoeg bronnen aan, om, gesteund door de strategische werking van den centralen weêrstand, zich-zelfen te beschermen, wanneer er slechts een doelmatig plan voor de mobilisering der volkswapening bestond, in welk geval het zelfs middellijk tot steun van het regter vak van Noord-Brabant zoude kunnen medewerken, om daardoor de meest zuidelijke gedeelten der genoemde provincie, in staat te stellen, hetzelfde voor de Maaslinie en Limburg te doen. De exceptionnele toestand der laatstgenoemde provincie,

maakt het moeilijk, om deswege in bijzonderheden te treden, die wij dan ook liefst buiten overweging laten. De Bom-melerwaard levert een voldoende aantal dienstplichtigen van den eersten en tweeden ban der schutterij op, om in de eerste behoefte voor de verzekering van de hoofdgemeenschap met Noord-Brabant en Holland te kunnen zorgen; terwijl het Maas-en Waalsche, de bezetting van Nijmegen tot eene voor de eerste oogenblikken voldoende sterkte zoude kunnen brengen. De volkswapening der Betuwe en uit het district van Arnhem, zoude al dadelijk geroepen worden tot de bezetting der versterkingen die wij aan de koppen van Waal, Rijn en IJssel noodig achten. In het centrum des rijks vereenigen zich het grootste deel van de volkswapening der overige gewesten, except die van het noordelijk gedeelte van Noord-Holland, die tot tijdelijke bezetting van de Noordkust-defensie zoude moeten dienen. Op deze wijze zou ten spoedigste in de eerste belangen der defensie voorzien, en het grootste deel der staande armee vrij en mobiel gemaakt worden. Eene dusdanige inrigting onzer levende weerbaarheid, behoort niet tot de utopien of tot de onmogelijkheden, maar zou door een goed, bij de wet daargesteld mobielmakings-plan, kunnen bewerkstelligd worden, provincies-gewijze en naar de verschillende verdedigingsvakken ingerigt. Het land is klein, is spoedig doorloopen, en derhalve moet er een dusdanig ontwerp bestaan, dat in eenige dagen, en niet in eenige weken of maanden, zooals het thans bestaande, moet kunnen uitgevoerd worden. En zoo men zich nu al niet geheel à l'instar van de Pruisische Landwehr zal kunnen inrigten, zal toch wel de grootste omvang van het Pruisische mobielmakings-plan ook bij ons toepasselijk zijn. Tot de uitvoering van een dergelijk, met het hoofdkenbeeld van den centralen weêrstand, in naauw verband staand plan, heeft men slechts de goedkeuring der volksvertegenwoordigers, en eenig doorzicht, geestkracht en werkdadigheid in het ontwerpen en uitvoeren noodig, iets dat aan het tegenwoordig hoog bestuur niet zal ontbreken, terwijl de uitgaven daarvoor, met betrekking tot het belang der zaak, niet boven onze financiële krachten zouden gaan, maar integendeel in het vervolg de uitgaven voor onze oorlogsbelangen, in tijd van vrede, zeer aanmerkelijk zouden kunnen verminderen (1).

Terugziende op 't geen wij hebben willen betoogen, hopen wij er eenigzins in geslaagd te zijn, te doen begrijpen, dat onze denkbeelden over den zoogenaamden centralen weêrstand, de meest vermoedelijkste oorlogs- en de bekende staatsbelangen

(1) Reeds zijn wij werkzaam geweest, om, in opgemelden zin, voor het ontwerpen van eenig mobielmakings-plan, de te verdedigen ruimten, in vakken of werkelijke defensie-tooneelen te verdeelen. De groote behoeften aan de noodige statistieke bescheiden, zoowel voor de begroo-ting der levende weerbaarheid, als voor materieel en de verdedigings-middelen welke in die vakken gevonden of daargesteld kunnen worden, vereischen echter veel tijd en gunstigere gelegenheden, dan die waar-over wij kunnen beschikken, om zoodanigen arbeid op eene voldoende wijze te kunnen eindigen. Onze denkbeelden over dit zoo belang-rijke onderwerp, zullen wij wellicht later eenigzins breedvoeriger dan boven, mededeelen.

van Nederland in ruimen zin omvatten, en gegrond zijn op de geschiedenis en op daadzaken; en tevens, dat het ons is mogen gelukken de overtuiging te vestigen van de noodzakelijkheid om dat gedeelte van het rijk, waarop het behoud van het geheel moet steunen, het allereerst te voorzien, en zoo successief, voorwaarts te gaan, naar gelang de gelden beschikbaar kunnen gesteld worden. Wij hopen ten slotte, dat de laatstelijk door ons aangestipte punten, betreffende de mobielmaking van onzen levenden weêrstand, mede zullen werken tot het voorstellen van zoodanige wijzigingen en veranderingen, die zouden kunnen leiden tot een vast bepaald, en door eene krachtige staatkunde in het leven geroepen, en met een duurzaam leven begaafd mobielmakings-plan, waardoor de ideën over eenen centralen weêrstand zouden kunnen verwezenlijkt worden. In deze oogenblikken, waarin het zijn of niet zijn van een toekomstig Nederland, in zekeren zin, afhangt van het goed begrip der noodzakelijke behoeften voor de lands-defensie zou er voor eenen Nederlandschen von Scharnhorst en eenen Nederlandschen von der Boyen een even onverwelkbaar roem zijn in te oogsten, als voor de genoemde mannen, waarop Pruisen in het bijzonder, en Duitschland in het algemeen met eerbied en bewondering neêrzien.

Mogen gezond verstand en wijze staatsbeginselen het volk en deszelfs vertegenwoordiging besturen, in de beoordeeling van hetgene wat nuttig en noodzakelijk geacht wordt voor het behoud van Neêrlands zelfstandigheid, door Hem die, op het voorbeeld van de voornaamste telgen van Hoogstdeszelfs geslacht — zoo men zegt — bedacht is, om het vrije volksleven voor Nederland, tot in de verste toekomst te verzekeren; — moge door eene algemeene belangstelling, een ieder die door stand en betrekking geroepen is een oordeel uit te brengen, vrij en ongewrongen, met Hollandsche vrijmoedigheid en cordaatheid, maar ook met Hollandsche bescheidenheid daartoe medewerken, dan voorzeker zal worden voldaan aan de wenschen van allen, die thans met innige bezorgdheid den loop der ideën, en het verflaauwen der voorouderlijke zucht voor nationaliteit gadeslaan. Niet ongepast zal het wezen, dat wij ten slotte hier herinneren aan Kempers woorden, die wij tot motto voor dit nummer kozen.

« Maar er moest eenmaal eene nog diepere vernedering (*dan die in 1672*), eene nog algemeener verguizing volgen, om Nederland door de tuchtigende geeseloede eener vreemde overheersching te leeren, dat hoe groot ook de binnenlandsche ramp zij, het prijsgeven aan vreemdelingen, de grootste en onoverkomelijkste ramp van allen is, waarvan de voorkoming door geene verliezen, door geene opofferingen, immer te duur kan gekocht worden. »

J. C. VAN RIJNEVELD.

P. S. De uitvoerigheid van het bovenstaand artikel, heeft ons belet eenige ons toegezonden kleine vertoogen te plaatsen.

De Redactie.

BIJLAGE III.

BEHOORENDE BIJ DEN MILITAIREN SPECTATOR, 12de DEEL, N°. 3.

(Maand September 1843).

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEMD:

Tot offic. van gez. der 5de kl. bij het leger: de kweekling der 1ste kl. A. F. Bauduin. Bij het 4de reg. inf., tot 1sten luit. zonder bezw. der schatkist: de 2de luit. G. H. Lambrichts, van het reg. Tot offic. van gez. der 5de kl. in Oost-Indiën: de heer A. P. Wahl.

Verplaatsingen.

Bij het personeel van de geneesk. dienst der landm. in Oost-Indië: de offic. van gez. der 5de kl. J. M. van Lier. Bij het 2de reg. art.: de kap. W. C. Verniers van der Loeff, van het 1ste reg. art. Bij het wap. der inf. van het Oost-Indisch leger: de 1ste luit. zonder bezw. der schatkist J. Hintzen, van het

1ste reg. inf. De 2de luit. G. L. C. van Oldenborgh, van het 5de reg. art.

Eervol ontslagen.

De offic. van gez. der 2de kl. J. A. van Bockhoven. De kap. honorair F. Duchastel, toegevoegd aan Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden.

Titulaire rang.

Die van kap.: aan den gep. 1sten luit. der inf. P. Wijnands. Die van 1sten luit.: aan den gep. 2den luit. der kav. E. C. F. de Quay.

Gepensioneerd.

De kap.-magazijnm. der art. van de 1ste kl. H. A. Piccardt, van de stapel- en constructie-magazijnen te Delft.

Overleden.

De 1ste luit. G. van Dooren, van het 10de reg. inf.

HOOFD-AFFICE

A. C. van Rijnsdijk.

TWAALFDE DEEL

OCTOBER 1843. - N. 4.

BRONNEN
BROUWER & COMP.

1843.

BIJLAGE III.

BEHOEVENDE BIJ DEN MILITAIEREN ERCTATOR. 12^e DEEL. N. 8.

(Maand September 1842)

LAATSTE NEMINGEN, OVERTAALINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HETZELDER.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.

De latste nemingen...
Vrijzittingen.